В. Г. Чукалин, Н. К. Тулеуов, Х. К. Танбаев

Һәдиий әмгәк

Умумий билим беридиған мәктәпниң
9-синип оқуғучилириға беғишланған

ДӘРИСЛИК

(оғуллар үчүн нусха)

Қазақстан Жумһурийити Билим вә пән министрлиги тәвсийә қилған

KELESHEK
2030
КӨКЧЕТАВ

УДК 373.167.1
ББК 85.12я72
Ч-85

Чукалин В. Г., Тулеоув Н. К., Танбаев Х. К.

Ч-85 **Бәдиий әмгәк:** умумий билим беридиған мәктәпниң 9-синип оқуғучилириға беғишланған дәрислик (оғуллар үчүн нусха) / В. Г. Чукалин, Н. К. Тулеоув, Х. К. Танбаев. – Көкчетав: Келешек-2030, 2019. – 96 б.

ISBN 978-601-317-488-4

УДК 373.167.1
ББК 85.12я72

Дәрисликниң электронлуқ нусхиси: http://keleshek-2030.kz/books/ht9mug.php

ISBN 978-601-317-488-4

© «Келешек-2030» ЖЧШ, 2019

ШӘРТЛИК БӘЛГҮЛӘР

- – әмәлий иш
- – тәтқиқат
- – издиниш ишлири
- – йәккә иш
- – топ билән иш
- – ойлинип җавап бәр
- БТ – бехәтәрлик техникиси қаидилири
- – тонуштуруш

МӘЗМУНИ

Киришмә 5

Безәк-әмәлий сәнъәт 6

§ 1. Заманивий интерьердики безәк буюмлар 8

§ 2. Интерьерниң безәк буюмлириниң (нур чачқучи, чирайлиқ саатлар) тәйярлаш техникилири билән усуллирини тәтқиқ қилиш 12

§ 3. Идеяләрни тәрәққий әттүрүшни тәһлил қилиш вә эскизини орунлаш. Ишни режиләш 14

§ 4. Интерьерниң безәк буюмлирини тәйярлаш билән безәлләш ... 16

§ 5. Ишни тонуштуруш 20

Дизайн вә технология 22

§ 6. Мемарчилиқ сәнъитиниң гөһәрлири. Заманивий мемарчилиқ сәнъити 24

§ 7. Қазақстан мемарчилиқ сәнъити (тарихий вә заманивий) 28

§ 8. Мемарчилиқ имарәтләр билән қурулушларниң эскизи, сизмиси 32

§ 9. Мемарчилиқ қурулушниң макетини орунлашқа керәклик материалларни ениқлаш вә таллаш 36

§ 10. Иҗадий иш. Мемарчилиқ қурулуш макети 38

§ 11. Ишни тонуштуруш 42

§ 12. Интерьер буюмлири вә җиһазларниң ишләп чиқирилиши 44

§ 13. Бәлгүлүк бир интерьерға беғишланған буюмларни тәйярлаш. Идеяни тәрәққий әттүрүш вә тәһлил қилиш. Материалларни таллаш 48

§ 14. Графикилиқ һөҗҗәтләр. Техникилиқ спецификация 52

§ 15. Буюмни тәйярлаш. Безәлләш 54

§ 16. Ишни тонуштуруш 58

Өй мәдәнийити 60

§ 17. Интерьер / экстерьердики ландшафт элементлири 62

§ 18. Иҗадий идеяләрни визуаллаш 66

§ 19. Интерьердики йоруқландуруш. Тәбиий вә сүнъий йоруқландуруш 70

§ 20. Интерьерни йоруқландурушниң лайиһисини тәйярлаш 72

§ 21. Интерьерни мәйданларға бөлүш вә режиләш 74

Санитарлиқ-гигиенилиқ тәләпләр 76

Бехәтәрлик техникиси қаидилири 76

Луғәт 82

Галерея 88

Пайдилинилған әдәбиятлар тизими 94

Қошумчә әдәбиятлар тизими 95

КИРИШМӘ

Һөрмәтлик жуқарқи синип оқуғучилири!

Мошу оқуш жилида безәк-әмәлий сәнъити тоғрилиқ билимлириңларни чоңқурлитисиләр. Безәк буюмлириниң интерьердики хизмитини билип, уларни тәйярлашниң усуллирини өзләштүрисиләр. Өзәңлар тәрәптин пикир-тәклип тәвсийә қилип, интерьерниң безәк буюмини ясаш бойичә иҗадий ишларни жүргүзүсиләр.

«Дизайн вә технология» бөлүмини оқуп, дунияви вә Қазақстан мемарчилиқ сәнъити тоғрилиқ билимлириңларни йетилдүрисиләр. Графикилиқ вә технологиялик һөҗҗәтләрни өз алдиңларға қураштуруп, мемарчилиқ қурулушниң макетини ясайсиләр. Карханида җиһаз қандақ тәйярлинидиғинини билип, дизайнини тәйярлап, җиһаз детальлири үчүн керәк болидиған материални таллап, қайта ишләш усуллирини пишшиқдайсиләр.

«Өй мәдәнийити» бөлүмидә интерьер билән экстерьердики ландшафт элементлири һәққидики билимиңларни чоңқурлитип, мәктәп мәйданини көкәртиш бойичә лаһийә тәйярлаш, синипни мәйрәмгә безәлләндүрүш һәққидә билисиләр. Өзләштүргән билимиңларни, интерьерни мәйрәмгә тәйярлаш мабайнида пайдилинисиләр.

Түрлүк ишларниң қир-сирини билип, немигә қизиқидиғиниңларни ениқлайсиләр, шуниң арқилиқ келәчәк кәспиңларни таллайсиләр.

Дәрислик силәрниң дост һәм әқил беридиған ярдәмчиңлар болидиғанлиғиға ишәнчимиз камил. Сәвәви дәрисликтә қизиқ вә пайдилиқ әхбаратлар нурғун. Алған билимлириңлар келәчәк ишлириңларғиму ярамлиқ болсун!

Бәдиий әмгәкни чүшинип, өзләштүрүшиңларға утуқлар тиләймиз!

Муәллипләр

Безәк-әмәлий сәнъәт

Билимни өзләштүрүш нәтиҗисидә:

- *безәк-әмәлий сәнъәт, безәк буюмларниң интерьердики хизмити тоғрилиқ билимлириңларни йетилдүрисиләр;*
- *интерьердики безәк буюмларни тәйярлашниң усуллирини өзләштүрисиләр;*
- *иҗадий қабилийәтлириңларни көрситип, ойлириңларниң алаһидилигини, иҗаткарлиғиңларни тонутусиләр;*
- *өзләштүргән материални асасқа елип, иҗадий ойлириңларни әмәлгә ашурусиләр;*
- *иҗадий ишқа керәклик материаллар билән түрлүк техникини өз алдиңларға ениқлап, таллап алисиләр, уларни мувапиқлаштурисиләр;*
- *иҗадий ишни рети билән, үнүмлүк қилип режиләйсиләр;*
- *мошу вақитқичә өзләштүргән тәҗрибилириңларниң асасида бехәтәрлик қаидилирини сақлап, қурал-җабдуқни пайдилиништа чевәрликлириңларни пишшиқдайсиләр;*
- *өз ишлириңларни, башқа оқуғучиларниң ишлирини тәһлил қилиш арқилиқ баһалаш иқтидарлириңларни йетилдүрисиләр;*
- *көпчиликкә алдида тәйяр ишни онлайн-платформида тонуштурушни өз алдиңларға уюштурисиләр.*

Интерьердики безәк буюмлар

§ 1. ЗАМАНИВИЙ ИНТЕРЬЕРДИКИ БЕЗӘК БУЮМЛАР

Интерьер
Интерьер
Интерьер
Interior

Йәр оттура деңизи хәлиқлириниң стили

Лофт

Классицизм

Имарәтниң ички бошлуғи қандақ қелиплаштурулиду?

Интерьер – имарәтниң, өй-җайниң ички бошлуғи. У гөзәлликни қелиплаштуриду, шуниң билән биллә адәмниң һаяти билән хизмитини (ишини) қолайлиқ қилиду. Интерьер – түзәш материаллириниң, җиһазларни орнитишила әмәс, бәлгүлүк бир көңүл-кәйпиятни, қолайлиқ әһвални қелиплаштурғучи қурал.

Мемарчилиқ, әдәбият яки сәнъәтниң башқа түрлири охшаш интерьерниңму көплигән стильлири бар.

Стиль – иҗадийәтликтики қандақту бир йөнилишиниң алаһидилигини ениқлайдиған бәлгүләр, безәк усуллар билән қуралларниң мувапиқлиғи.

«Стиль» чүшәнчиси сәнъәттики асасий категория, у мәзмун билән шәкилниң, тәсвирләш усуллириниң бағлиниши арқилиқ иҗадий идеяни, шуниң ичидә бир адәмниң яки бир дәвирниң идеясини йәткүзәләйду.

Интерьерниң стили гөзәллик билән қолайлиқни мувапиқлаштуруш керәк. У бәлгүлүк бир тарихий басқучни, мода тенденциялирини, сәнъәттики бир йөнилишни яки бир адәмниң, аилиниң миҗәзини тәсвирлиши мүмкин.

Интерьерни бир стильда қелиплаштурушқа яки безәк буюмларниң ярдими билән шу стильниң бәлгүсини тәсвирләшкә болиду. Шуниң билән биллә бир интерьерда бирнәччә стильни мувапиқлаштурушқиму болиду.

Интерьер стилиниң көплигән түрлири бар. Уларни *этникилиқ*, *тарихий* вә *заманивий* дәп атилидиған асасий үч йөнилишкә бөлиду.

Интерьердики түрлүк стильларни селиштуруңлар.

1. Тәвсийә қилинған стильлар тәсвирләнгән сүрәтләргә қараңлар.
2. Уларни этникилиқ, тарихий вә заманивий йөнилишкә жиғип көрүңлар.
3. Топлиғиниңларни кәштә түридә рәсмийләштүрүңлар.
4. Стильниң һәр топиниң алаһидиликлирини ениқлап, тәсвирләңлар.

Заманивий стильлар аддийлиғи, безәк элементлириниң азлиғи билән алаһидилиниду.

Заманивий интерьерниң *кантри*, *минимализм*, *модернизм*, *поп-арт*, *экостиль*, *хай-тек*, *авангард*, *лофт* вә башқиму түрлири бар.

Интерьер дизайниниң заманивий стильлирини минимализм, йоруқниң яхши чүшүши, җиһазниң ениқ шәкиллири, рәңлириниң контрасти, тик сизиқларни көп қоллиниш бириктүриду.

Интерьерни бәдиий вә қолайлиқ қилиш, униң дизайниниң асасий идеясини ениқлашта безәк буюмлар алаһидә орун алиду.

Интерьердики безәк буюмлар безәлләш хизмитини атқурупла қоймайду, шуниң билән биллә адәмгә қолайлиқлиғи билән психологиялик йеқимлиқ әһвал туғдуриду.

Псевдоафрикилиқ стили

Барокко

Поп-арт

Хай-тек

Интерьердики этникилиқ стиль

Безәк-әмәлий сәнъәт буюмлириниң ярдими билән интерьерниң алаһидә болған детальлирини өзара бағлаштуруп, бош орунни толтурушқа, бөлмигә бәлгүлүк бир чирайлиқ көрүнүш берип, алаһидә бир әһвал туғдурушқа, стильлиқ йөнилишини ениқлап, униң алаһидилигигә диққәт ағдурушқа болиду.

Интерьерни безәлләш үчүн безәк-әмәлий сәнъитиниң әсәрлири болуп һесаплинидиған қача-қомуч, җиһаз, тоқума яки скульптурилиқ буюмлар, нур чачқучи, қурулғулар, гүл қачилири охшаш чирайлиқ буюмларни қоллиниш мүмкин.

Безәк буюмни таллап алғанда интерьер стилини инавәткә елиш керәк. Безәлләш үчүн пайдилинидиған буюмлар бөлминиң умумий стили билән мувапиқлишип, униңға чирай берип туруши керәк, бошлуқни толиму тар қиливәтмәслик керәк.

1. Сүрәтләрни қараштуруңлар. Интерьерни безәлләштә қоллинилған буюмларни атаңлар.

2. Уларниң атқуридиған функциясини ениқлаңлар.

3. Қазақ миллий мәдәнийитиниң элементлири қоллинилған интерьерни ениқлаңлар.

4. Интерьердики безәк буюмлар қазақ миллий мәдәнийитини қандақ тәсвирләйду?

5. Мошундақ стильниң алаһидиликлирини (рәңләр гаммиси, материали, шәкли в.б.) ениқлаңлар.

Кигиз өй жабдуғида зенәтлик сәнъити билән интерьерниң бошлуғи чевәрлик билән мувапиқлашқан. Улар өй чарвичилиғида ясалған жабдуқлар, буюмлардин қелиплашқан.

Кигиз өйдики барлиқ буюмларниң күндиликтики турмушта қоллинилиши билән қатар чирайлиқ қилип безәш муһимлиғиму бар. Буларниң һәммиси кигиз өй интерьерини тәшкил қилиду.

Буюмларниң бир бөлиги кигиз өйниң қурулуши билән уттур бағлинишлиқ. Уларға кигиз өйниң сүйәк, күмүч билән қапланған, ойма нәқиш селинған яғач асаси ятиду.

Кигиз өйни безәлләштә тоқума буюмлар қоллинилиду. Асасән торусқа илинидиған бу буюмларниң асасий функцияси – өй-жайни соғдин сақлаштин ибарәт.

Уықбеғи, үзүкбеғи, басқур вә башқиму буюмлар кигиз өй интерьериниң чирайини ечип бериду.

Интерьер бошлуғида өз орни бар (тамға илинидиған *гиләм-рәңлик-кигизләр*, түрлүк *қоржун-боғчилар* в.б.) буюмлар интерьерни шәртлик түрдә мәйданларға бөлүп туриду.

Қазақ кигиз өйиниң интерьери

Қазақ кигиз өйиниң интерьеридики басқур, тор-бағлар

Қазақ кигиз өйиниң интерьеридики безәк буюмлири

?

1. «Интерьер стили» чүшәнчисигә ениқлима бериңлар.
2. Заманивий интерьерда безәк-әмәлий сәнъәт буюмлири қандақ мәхсәт билән қоллинилиду?
3. Безәк-әмәлий сәнъәт буюмлири интерьерда қандақ хизмәт атқуриду дәп ойлайсиләр?
4. Кигиз өй интерьериниң алаһидилиги немидә?

§ 2. ИНТЕРЬЕРНИҢ БЕЗӘК БУЮМЛИРИНИҢ (НУР ЧАЧҚУЧИ, ЧИРАЙЛИҚ СААТЛАР) ТӘЙЯРЛАШ ТЕХНИКИЛИРИ БИЛӘН УСУЛЛИРИНИ ТӘТҚИҚ ҚИЛИШ

Интерьер буюми
Интерьер заты
Предмет интерьера
Interior item

Саат (соқуш)

Нур чачқучи (өрүш)

Тәвсийә қилинған интерьерниң безәк буюмлирини тәйярлаш үчүн қандақ материаллар қоллинилған?

Материаллар билән уларни қайта ишләш усуллириниң һәрхиллиғи ижадий издиниш мүмкинчилигини арттуриду.

Интерьерни безәлләшкә беғишланған буюмни қәғәз, яғач, металл, полимер саз, әйнәккә охшаш һәрқандақ материалдин ясашқа болиду.

Бурун пайдилинилған буюмларни (компакт-диск, винил пластинкиси, пластик қачиси, консерва в. б.) материал ретидә қайта пайдилиниш арқилиқ һәрқандақ интерьерға чирай киргүзүдиған чирайлиқ буюмлар ясашқа болиду.

Интерьерниң безәк буюмлирини тәйярлаш үчүн безәк-әмәлий сәнъитиниң *қуюш, көйдүрүш, чекип селиш, һәйкәлтарашлиқ, соқуш, нәқишләш, кесиш, өрүш, перфорация, һәридәш, мозаика, декупаж, граттаж* охшаш түрлүк техникилирини қоллинишқа болиду.

Буюмниң ясилиш техникиси униң интерьердики хизмитиниң алаһидилигигә, безәлләштә алидиған орниға уттур бағлинишлиқ.

1. Қошумчә материалларни пайдилинип, түрлүк техникида ясалған интерьерниң безәк буюмлирини қарап чиқиңлар.
2. Өзәңлар билидиған техникилар билән усулларни атаңлар.

Усуллар таллап елинған материал билән техникиға асаслиниду.

Интерьерниң бир безәк буюминиң (өз хаһишиңлар бойичә) ясилиш техникисини қараштуруңлар.

1. Мошу техника билән тәйярланған буюмларни тәйярлашта қандақ материал, қурал-җабдуқ, әсвап қоллинилидиғанлиғини ейтиңлар.

2. Бу йәрдә қандақ әмәлләр қоллинилидиғанлиғини ениқлаңлар.

3. Ишниң йәкунини җәдвалға чүширип, синипта тәһлил қилиңлар.

Техника	
Материаллар	
Қурал-үскүниләр	
Иш усуллири	

Материалларниң тәбиий хусусийәтлирини пайдилинишни билиш интерьер буюмлирини үнүмлүк түзүп, безәлләшкә мүмкинчилик бериду.

Йеңи технологияләрниң тәрәққий етиши буюмларни ишләп чиқиришта дегәндәк өзгиришләр киргүзүп, униң асаси буюм ясашниң дәстүрлүк техникисидин башланған.

1. Силәрниң оюңларчә, бүгүнки таңда интерьердики безәк буюмларни ясашта қандақ техника көп қоллинилиду?

2. Өйүңларниң ичидә (интерьерида) қандақ безәк буюмлар бар? Улар тоғрилиқ ейтип бериңлар.

Ушшақ көләмлик безәк һәйкәлләр. Яғаш. Муәллипи Қ. Кәдеков

§ 3. ИДЕЯЛӘРНИ ТӘРӘҚҚИЙ ӘТТҮРҮШНИ ТӘҺЛИЛ ҚИЛИШ ВӘ ЭСКИЗИНИ ОРУНЛАШ. ИШНИ РЕЖИЛӘШ

Ишни режиләш
Жұмысты жоспарлау
Планирование работы
Planning of work

Безәк-әмәлий сәнъәт рәссами сәнъәтниң барлиқ түрлирини билидиған, көп функцияли мутәхәссис.

Бу кәсип егиси дәстүрлүк хәлиқ иҗадийитиниң өзгичә алаһидилигини, буюмни лайиһиләшниң заманивий усуллирини билиши, безәк-әмәлий сәнъитиниң хилму-хил түрлирини қоллинип, әмгәклиридә уларни өзара мувапиқлаштурушни орунлай елиши керәк.

Кәсип егисиниң хияли наһайити тез, сәвирлик болуши керәк, нәрсигә жан киргүзүп, алаһидә, күтүлмигән бир дүния ясашқа тәлпүнүши керәк. Шу чағдила бу саһада утуқларға йетишкә болиду.

Бәдиий әсәр тоғрилиқ дәсләпки ой қандақ пәйда болиду?

Буюм ясашта идеяниң әһмийити зор. Иҗадий издиниш үчүн алди билән мәхсәт-вәзипилирини вә буюмниң қандақ болидиғанлиғини ениқлап елиш һаҗәт.

Иҗадий издинишни риваҗландурушта дизайн билән безәк-әмәлий сәнъитидә көп қоллинилидиған стилизация билән трансформация усуллири илһамландуруш мәнбәси болалайду.

Иҗадий издиниш үчүн бирқатар толуқтурушлар билән өзгиришләр киргүзүп, бурунқи лайиһиләрниму пайдилинишқа болиду.

1. Нур чачқучи билән чирайлиқ саат (өз хаһишиңлар бойичә) тәйярлашниң бирнәччә йолини ойлаштуруңлар.
2. Уларни синипта тәһлил қилиңлар.
3. Өзәңлар ясап чиқишиңлар үчүн әң яхшилирини таллап елиңлар.
4. У буюм қандақ интерьерға мувапиқ келидиғанлиғини ениқлаңлар.

Ойлириңларни әмәлгә ашурушта көрнәклик үчүн алди билән эскиз тәйярлап елишиңлар керәк.

Интерьер безәк буюминиң эскизи тәсвирий-техникилиқ бәлгүлири билән алаһидилиниду.

Эскизда буюм үчүн таллап елинидиған материалниң алаһидилиги, қайта ишләш басқучлири җәриянидики технология инавәткә елиниши керәк.

Эскиз ясаш үчүн дәстүрлүк графикилиқ материаллар қоллинилиду. Келәчәк буюмниң рәңлик берилишини түрлүк бояқлар ярдими билән йәткүзгән тоғра.

Эскизни компьютердики түрлүк программиларниң (CorelDRAW, Adobe Photoshop в. б.) ярдими биләнму ясашқа болиду.

Яғачтин оюп ясилидиған саатниң эскизи

1. Қазақниң миллий нәқишлирини пайдилинип, буюмниң эскизини тәйярлаңлар.
2. Уни тәйярлашниң үнүмлүк йоллирини таллап елиңлар.
3. Буюмни тәйярлаш йолини режиләңлар:
– материални қайта ишләшниң технологиялик усуллирини ениқлаңлар;
– уларни орунлашниң ретини қураштуруңлар.

1. Ойлириңларға немә түрткә болди?
2. Ойлириңларни эскизда тәсвирләп берәлдиңларму? Қандақ бәдиий қуралларни пайдиландиңлар?
3. Қандақ ойлайсиләр, безәк буюм тәйярлашта ишни алдин-ала режиләп алған тоғриму?

Һәридәшкә беғишланған эскиз

§ 4. ИНТЕРЬЕРНИҢ БЕЗӘК БУЮМЛИРИНИ ТӘЙЯРЛАШ БИЛӘН БЕЗӘЛЛӘШ

Буюм тәйярлаш
Бұйым дайындау
Создание изделия
Creating a product

1. Нур чачқучини ясашниң йоллирини қарап чиқиңлар.
2. Қоллинилған материаллар билән қурал-җабдуқларни атаңлар.

Нур чачқучи

Орунлаш рети			
1		2	
3		4	
5		6	

7		8	
9		10	
11		12	
13		14	

1. Безәк саатниң ясилиш йолини қарап чиқиңлар.
2. Қоллинилған материаллар билән қурал-җабдуқларни атаңлар.

Безәк саат

Орунлаш рети			
1		2	
3		4	
5		6	

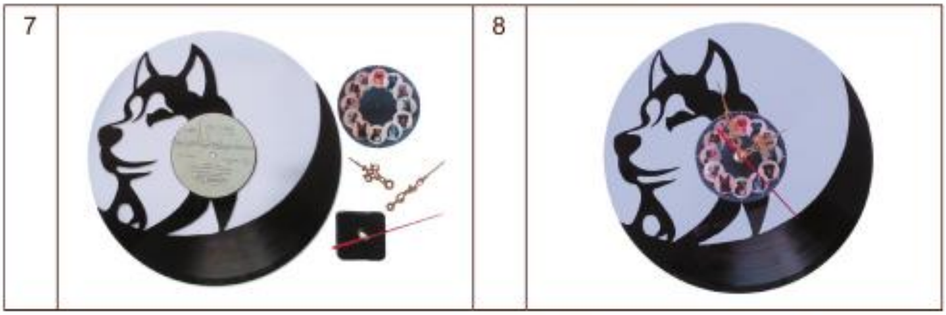

Ички контурни һәридәш үчүн алди билән буюмда бош төшүк тешип, қил һәрини униңдин өткүзүш керәк.

Һәридигән пәйтидә ойман-чоңқурлар, бөдүр йери көп болиду. Шуниң үчүн һәридәп болғандин кейин буюмниң чәтлирини диққәт билән қарап, тазилап чиқиш керәк.

БТ Ишқа киришмәстин бурун бехәтәрлик қаидилирини тәкрарлап елиңлар.

Интерьерниң безәк буюмлирини ясап чиқиңлар.

1. Эскизға мас буюмниң орунлаш ретини ойлаштуруңлар.
2. Керәк материаллар билән қурал-җабдуқларни тәйярлап елиңлар.

? 1. Иш җәриянида қайси басқуч қийин болди? Немә үчүн?
2. Интерьерниң безәк буюмлирини ясап чиқиш үчүн қандақ усул билән техникини пайдиландиңлар?

Винил пластинкидин ясалған саатлар

§ 5. ИШНИ ТОНУШТУРУШ

Фоторепортаж
Фоторепортаж
Фоторепортаж
Photoreport

Яш чевәрләрниң «Туғулған йәр мираси» намлиқ безәк-әмәлий сәнъәт көргәзмиси. Фоторепортаж

Заманивий компьютерлик вә электронлуқ технологияләр тонуштуруш өткүзгәндә қандақ ярдәм берәләйду дәп ойлайсиләр?

Тонуштуруш үчүн көргәзмә, йәрмәнкә, фестиваль яки чевәрлик саатлирини в.б. уюштурушқа болиду. Чарә-тәдбирни алаһидә қилип өткүзүш йоллириниму ойлаштуруш керәк.

Тонуштурушни мәктәптила әмәс, бағ, мирасгаһ, көргәзмә зали в.б. мәктәптин сирт йәрләрдиму өткүзүшкә болиду.

Чарә-тәдбирниң әһмийитини ашуруш үчүн рәссам, язғучи, зиялилар охшаш һөрмәтлик адәмләрниму чақиришқа болиду.

Заманивий электронлуқ технологияләр билән ижтимаий тор бәтлири тонуштурушни хилму-хил қилип өткүзүшкә мүмкинчилик бериду.

Тонуштуруш тоғрилиқ жарнамә тәйярлап яки видеофильм чүширип, униңда буюмни тәсвирләп бериш билән бир қатарда уни ясиғанлар, чаригә қатнашқан адәмләрдин интервью елишқиму болиду.

Мошундақ қилғанда көпчилик өткүзүлидиған чарә-тәдбир тоғрилиқ хәвәрдар болиду: ижтимаий тордики видеоматериални һәрқандақ вақитта, һәрқандақ җайда көрүшкә болиду.

Видеоматериални Movavi муһәррири яки башқиму программиларниң ярдими билән қайта ишләшкә болиду.

1. Тонуштуруш тоғрилиқ фильм яки репортажниң сценарийини тәйярлаңлар.
2. Сөһбәтлишиш соаллирини қураштуруңлар.
3. Материал билән рәңләрни, ишләйдиған адәмләрниң вәзипилирини пишшиқдаңлар: бирнәччә оператор, сөһбәт жүргүзидиған адәм, видеомонтаж қилидиған адәмни таллап елиңлар.

Интерьерниң безәк буюмлирини тонуштуруңлар.
1. Тонуштуридиған иҗадий ишлириңларни безәлләңлар.
2. Чарә-тәдбирниң өтидиған орнини ениқлап елиңлар.
3. Техникилиқ тәрипидин йоруқландуруңлар (музыка, интерактивлиқ қурал-җабдуқлар в.б.).
4. Чарә-тәдбир қатнашқучилириға тәклипнамә билән афиша тәйярлаңлар. Уларни иҗтимаий тармақлар вә онлайн-платформилири арқилиқ таритиңлар.
5. Өзәңларниң вә синипдашлириңларниң тәйярлиған ишлириниң мәхсити билән муһимлиғини баһалаңлар.

1. Чарә-тәдбирни уюштуруш җәриянида қандақ қийинчилиқлар болди? Уларни түзүтивалдиңларму?
2. Чарә-тәдбиргә чақирған адәмләр билән бағлиништа болалидиңларму? Уларниң пикирлири муһимму?

Оқуғучилар ясиған буюмлар көргәзмиси

Дизайн вә технология

Бөлүмни өзләштүрүш нәтиҗисидә:

- *дунияդики вә Қазақстандики мемарчилиқ сәнъити тоғрилиқ билимлириңларни пишшиқдайсиләр;*
- *мемарчилиқ сәнъитидики түрлүк стильлар тоғрилиқ билип, өзара селиштурисиләр, тәһлил қилисиләр;*
- *мемарчилиқ сәнъитидики бәдиий ипадиләш қураллирини билип, униң эскизиниң дизайнини ясиған пәйтидә пайдилинисиләр;*
- *мемарчилиқ эскизларниң макетлирини тәйярлаш үчүн өз алдиңларға графикилиқ вә технологиялик һөҗҗәтләрни қураштурисилар;*
- *буюм тәйярлап, уни ишләшкә беғишланған материалларни үнүмлүк пайдилинишқа мунасивәтлик пикир-тәклиплириңларни ейтисиләр;*
- *түрлүк техника, материаллар билән қурулумларни пайдилинип, җиһаз тәйярлайсиләр;*
- *буюм тәйярлаш җәриянида материални ишләшниң үнүмлүк усуллирини өз алдиңларға ениқлап, ишни шу усул билән ясайсиләр;*
- *алаһидә болған иш түрлиригә бехәтәрлик қаидиси бойичә көрсәтмә тәйярлайсиләр;*
- *өзәңларниң, достлириңларниң ишлирини адил баһалап, мәхсити, мәзмуни һәққидә өз оюңларни ейталайсиләр;*
- *медиақураллар билән онлайн-платформини пайдилинип, тәйяр ишни бөлгүлүк бир аудиторияға тонуштурисиләр.*

Нур-Султан шәһириниң мемарчилиғи

§ 6. МЕМАРЧИЛИҚ СӘНЪИТИНИҢ ГӨҺӘРЛИРИ. ЗАМАНИВИЙ МЕМАРЧИЛИҚ СӘНЪИТИ

Мемарчилиқ сәнъити
Сәулет өнері
Архитектура
Architecture

Реймс собори
(готикилиқ стиль, Франция, XIII–XIV әә.)

Крайслер-билдинг бенаси
(Ар-деко, АҚШ, 1930-ж.)

Мемарчилиқ сәнъити башқа сәнъәтниң түрлиридин қандақ алаһидилиниду дәп ойлайсиләр?

Мемарчилиқ сәнъити – адәмниң тирикчилик қилиш муһитини қелиплаштуридиған имарәтләр билән қурулушлар комплекси, шундақла имарәтләр билән қурулушларни сапалиқ селиш сәнъитидур.

Мемарчилиқ сәнъити җәмийәтниң тәрәққий етиши билән зич бағлинишлиқ, у һәр түрлүк тарихий-мәдәний басқучларда өмүр сүргән адәмләр һаятидин әхбарат бериду.

Һәрқандақ имарәтни сәнъәтниң талланма әсәри дәп санашқа болмайду. Аддий имарәтни мемарчилиқ сәнъитидин қандақ айришқа болиду? Миңлиған жиллар бурун қедимқи Рим мемарчиси вә кәшпиятчи Витрувий мемарчилиқ сәнъитиниң «мустәһкәмлик», «пайдилиқ», «гөзәллик» чүшәнчилирини мувапиқлаштуридиған мәшһур қанунини ениқлиған еди. Кейин мошу қанунийлиқ бенакарлиқ сәнъитиниң асасиға айланди.

Һәрбир тарихий басқучниң бенакарлиқ ядикарлиқлириниң өзигә тән алаһидиликлири бар. Улар қоршиған әтрап билән мувапиқлиғи, қолайлиқлиғи вә мемарчилиқ бәлгүлири билән һәйран қалдуриду.

Өзәңлар мемарчилиқ гөһири дәп санайдиған бенакарлиқ қурулушлар тоғрилиқ әхбарат топлаңлар. Тонуштуруш түридә рәсмийләштүрүңлар.

Мемарчилиқ сәнъитиниң тарихида мәдәнийәт тәрәққиятида пәйда болған түрлүк стильлар алмишип турған.

Һәр стиль тәрәққий етип, өзгириши, мәнасини йоқитиш яки башқиға алмишиши мүмкин.

Мемарчилиқ сәнъитидики стильлар әнъәнивий түрдә тарихий вә заманивий болуп иккигә бөлүниду.

Тарихий стильға *канонлиқ, классикилиқ, романлиқ, готикилиқ, ренессанс, барокко, классицизм, ампир, эклектика* үлгилири в.б. ятиду.

Заманивий стильға *модерн, ар-деко, функционализм, постмодернизм, хай-тек, деконструктивизм, био-тек* в.б. ятиду.

«Хан Шатыр» комплекси
(хай-тек, Қазақстан, 2010-ж.)

Бирқатар мемарчилиқ стильлири		
Мемарчилиқ стили	**Тәснифи**	**Әсирлири**
Канонлиқ	Һәйвәтлик, бошлуқ қурулумларниң улуқлиғи, чоң миқияслиқ өлчәмләр.	б.з.д. 4–1 миңинчи жилләр
Классикилиқ	Мувапиқлиқ, йениклик, аддийлиқ, адәмниң түригә мувапиқ қолайлиқ, рационаллиқ, тәнтәнилик.	б.з.д. VIII ә. – б.з. V ә.
Романлиқ	Һашамәтлик, еғирлиқ, сезимчанлиқ, җасарәтлик тәсвир.	XI–XII әә.
Готикилиқ	Тирәк, витражлар билән қапланған наһайити йоған оюқлар. Йениклик, кәштиклик, көккә интилиш.	XIII–XV әә.
Ренессанс	Симметриялик, мувапиқлиқ, бирхиллиқ, шәкилләрниң геометриялик мувапиқлиқлиғи.	XIV–XVII әә.
Барокко	Бай безәлләш. Имарәтләр йепиштурма, рәсимләр вә һәйкәлләр билән безәлләндүрүлгән.	XVI–XVII әә.

Мемарчилиқ стили	Тәснифи	Әсирлири
Классицизм	Һашамәтлик, пәзиләтлик, аддийлиқ, қәтъий ритм, симметрия, гөзәллик, тәнтәнилик.	XVII–XIX әә.
Ампир	Академизм, қәтъийлик, сизиқларниң ениқлиқлиғи, һашамәтлик. Әң яхши шәкилләрниң һәрбий бәлгүләр билән мас келиши.	XVIII–XIX әә.
Эклектика	Түрлүк стильдики элементларниң мувапиқлиғи. Техникилиқ аспектларниң бәдиий аспектлар билән өзара бағлиниши, һашамәтлик, безәк элементларниң көплиги.	XIX–XX әә.
Модерн	Эвришим, тәкшиләнгән шәкиллик шәкилләр, нәқишниң әгилгән йоллири, ташқи безәклик.	XIX–XX әә.
Ар-деко	Симметрия, геометриялик нәқишләр, һәрхил рәңлик нәқишләр, һашамәтлик, әҗайиплик.	1920–1960 жж.
Функционализм	Тикбулуңлуқ шәкилләр. Иматләрниң керәклик (хизмитигә) мувапиқ болуши.	XX ә. 20-жиллириниң оттуриси
Постмодернизм	Тарихий стиль элементлирини қоллиниш. Симметрия, мөлчәрлик.	XX ә. 50-жиллири
Хай-тек	Тик сизиқлар билән шәкилләрниң пайдилинилиши. Чинә, пластик, металлниң көп қоллинилиши.	XX ә. 70-жиллириниң ахири
Деконструктивизм	Мас кәлмәйдиған дуниялярни мувапиқлаштуруш, мөлчәрликни сақлимаслиқ. Сунуқ сизиқлар.	XX ә. 80-жиллириниң ахири
Био-тек	Бир қелипта, бирхил сизиқлар, чачма фактура, бир-биридин бөлинип чиқидиған тәкшиликләр, бир-бирини толуқтуридиған мәйданлар. Тәбиий шәкилләрни қоллиниш.	XX әсирниң ахири – XXI әсирниң беши

Түрлүк мәнбәләрдин пайдилинип, кәштини мемарчилиқ стильлириниң башқа түрлири (өз хаһишиңлар бойичә) тоғрилиқ әхбарат билән толуқтуруңлар.

Мемарчилиқ сәнъитиниң тарихини тәтқиқ қилиш арқилиқ мәлум бир тарихий басқучтики, бәлгүлүк бир җайда селинған имарәтниң селиниши, безәлләндүрүлүшидики алаһидиликләрни ениқлап, уни җәмийәтлик һаят билән, техникиниң тәрәққий етиши билән бағлаштурушқа, бәлгүлүк бир басқучтики мәдәнийәтниң тәрәққияти тоғрилиқ әхбарат елишқа болиду.

1. Һәрхил мәмликәтләр билән мәдәний-тарихий дәвирләрдики (өткән вә бүгүнки) тәвсийә қилинған бирнәччә бенакарлиқ қурулушини тәтқиқ қилиңлар.

2. Уларни ясаш җәриянида мемарлар қолланған стильларни селиштуруңлар.

3. Қоллинилған бәдиий нәқиш селиш қураллирини атаңлар.

4. Селиштурулған бенакарлиқ қурулушлириниң өзара охшашлиғи билән айримчилиғини көрситиңлар.

?

1. Мемарчилиқ сәнъити җәмийәтлик ойни, миллий дунияни тонуш алаһидиликлирини қандақ тәсвирләйду?

2. Заманивий мемарчилиқ сәнъитиниң қандақ алаһидиликлири бар?

3. Тарихий имарәтләрни сақлап қалған дурусму? Немә үчүн?

Биомемарчилиқ (органикилиқ мемарчилиқ) – мемарчилиқ сәнъитиниң бир саһаси. Биомемарчилиқта имарәтни лайиһиләш, селиш җәриянида тәбиәттә бар яки униңға охшаш қурулумлар қоллинилиду.

Бу саһаниң асасини америкилиқ Луис Салливен салған.

Тәҗ-Махал мәқбәрә-мечити (Һиндстан, XVII ә.)

Сент-Мэри-Экс 30 мунариси (Улуқбритания, 2004-ж.)

§ 7. ҚАЗАҚСТАН МЕМАРЧИЛИҚ СӘНЪИТИ (ТАРИХИЙ ВӘ ЗАМАНИВИЙ)

Мемарчилиқ ядикарлиқлири
Сәулет ескерткіші
Памятник архитектуры
Architectural monument

Бабаджа хотун мәқбәриси (қедимқи Қарахан стили)

Айша биби мәқбәриси (қедимқи Қарахан стили)

Өзәңларға тарих дәрисидин бәлгүлүк болған Қазақстандики мемарчилиқ ядикарлиқлирини атаңлар.

Қазақстандики мемарчилиқ сәнъитиниң һәр басқучиниң өзигә тән бәдиий алаһидиликлири бар, у иҗтимаий-ихтисадий шараит, қурулуш технологиялириниң тәрәққий етиши, материаллиқ вә роһаний мәдәнийәт билән зич бағлинишлиқ.

Қазақстан мемарчилиқ сәнъитиниң көп әсирлик тарихи бар. У кейинки палеолит дәвридин башлиниду.

Миллий мемарчилиқ сәнъитиниң қелиплишиш дәври оттура әсирләрдә башлинип, бүгүнки күнгичә давамлишип келиватиду.

Оттура әсирлик Қазақстанниң мемарчилиқ сәнъити

VII–XII әсирләр қурулуш, мемарчилиқ сәнъитиниң тарихида, миллий дәстүрләрниң қелиплишишида муһим орун алиду. Бу дәвирдики шәһәрләр билән җайлар *цитадель* (бәкиниш, шәһәр-қорған), *шахристандин* (шәһәрниң ихтисадий, җәмийәтлик һаяти жиғилған җайи) туратти.

X–XIII әсирниң бешида ислам дининиң кәң тарилишиға бағлинишлиқ шәһәрләрдә мечитлар билән мәқбәриләр селинишқа башлиди. Тараз йенидики мәдәний ядикарлиқлар шу дәвирдики мемарчилиқ сәнъитиниң дәриҗисини көрситиду. Уларниң әң кониси – X–XI әсирләрдә көйдүрүлгән хиштин селинған Бабаджа хотун мәқ-

бәриси (Җамбул вилайити). Униң шәкли куб охшаш болуп келиду.

XI–XII әсирләрдә селинған Айша биби (Җамбул вилайити) мәқбәриси – мемарчилиқ сәнъитиниң көрнәклик үлгилириниң бири. У квадрат шәкилдики бир камерилиқ, үсти гүмбәз билән йепилған, булуңлирида йоған түрүкләр турғузулған қурулуш.

Түркистандики Ғожа Әхмәт Йәссәвий мәқбириси – XIV–XV әсирләрдики қурулуши алаһидә болған имарәтләрниң бири. Бена мәқбәрә вә бир-биригә функционаллиқ бағлиниши бар башқиму қурулушлардин туриду.

XIX әсирдики Қазақстанниң мемарчилиқ сәнъити

Бу дәвирдә Қазақстанда стильлиқ һәр хиллиқ бесим болған алаһидә бенакарлиқ мәдәнийәт қелиплашти. Мәркизий Азиядики дәстүрлүк қурулушлар билән қатар неоклассицизм, эклектика, модерн в. б. европилиқ стильдики имарәтләр селинишқа башлиди. Җәмийәтлик имарәт, йеңи үлгидики мечитлар билән мәдрисиләрниң көпийиши мемарчилиқ сәнъитиниң тәрәққиятини көрситиду.

Җәмийәтлик, мәмурийәтлик имарәтләрниң қурулушида неокласcикилиқ аһаң бесим болди. Урал шәһиридики вилайәт һакимийитиниң имарити шундақ үлгидә селинған ядикарлиқлардин бири.

1892-жили Яркәнт шәһиридә селинған мечит-мәдрисә комплекси эклектика үлгисидә селинди. У йәрдә Мәркизий Азия билән Хитай мемарчилиқ сәнъити чевәрлик билән мувапиқлашқан.

Ғожа Әхмәт Йәссәвий мәқбириси
(қедимқи Әмир Төмүр стили)

Ғәрбий Қазақстан вилайити
һакимийитиниң имарити, Урал ш.
(классицизм)

Яркәнт мечити
(эклектика)

Қазақ-Британ техникилиқ университети (ҚБТУ) (конструктивизм)

М. О. Әуезов намидики Қазақ мәмликәтлик академиялик драма театри (индустриаллиқ-романтикилиқ стиль)

Ш. Вәлихановниң «Алтынемел» мәмликәтлик мемориаллиқ мирасгаһи (Мәркизий Азия неорегионализми)

XX әсирдики Қазақстанниң мемарчилиқ сәнъити

Йеңи қурулуш материаллири билән қурулумларниң пәйда болуши, эклектика усулидин баш тартиш арқилиқ мемарлар йеңи үлгидики қурулушларни селишқа башлиди. Бу вақитта қоллинишқа қолайлиқ конструктивизм үлгисигә алаһидә әһмийәт берилди. ҚБТУ имарити, бурунқи Қазақ АКСЖ-ниң Һөкүмәт өйи шундақ үлгидә селинған имарәткә ятиду (Алмута, 1931-ж.).

1982-жили Алмутида мемарчилиқ сәнъитиниң алаһидә болған талланма әсәри М. О. Әуезов намидики Қазақ драма театри қәд көтәрди.

Алмута вилайити Шанханай мәлисидики Ш. Уалиханов намидики мемориаллик музей йеңи миллий нәқиштики имарәтниң бири (1985-ж.).

Мустәқил Қазақстанниң мемарчилиқ сәнъити

Қазақстан мустәқиллигини елан қилғандин кейин тәрәққиятниң йеңи басқучиға чүшти. Бу өзгиришләр мемарчилиқ сәнъитидиму өз көрүнүшини тапти.

1992-ж. ҚЖ президентиниң комплексини – һазирқи Алмута шәһиридики Биринчи Президент Резиденцияси қуруш тоғрилиқ қарар қобул қилинған еди. Бу миллий мемарчилиқ сәнъитидики йеңи бурулуш еди.

Бу дәвирдики бенакарлиқ сәнъитидә стилизация усули үстүнлүккә егә болуп, түрлүк тарихий стильларниң арилаш түрлири қоллинилди. Мундақ һадисини диний имарәтләрдин, мәсилән, 2001-жили Павлодарда турғузулған М. Йүсүп

намидики мечиттинму көрүшкә болиду.

Мәмликитимизниң баш шәһири – Нур-Султан мемарчилиғида мустәқиллик идеяси, миллий аң-сезим, дунияви бирләшмигә мувапиқ көрүнүш тапқан.

Нур-Султанниң заманивий мемарчилиғида Шәриқ дәстүрлири билән Ғәрипниң күчлүк мемарчилиқ идеялири яхши мувапиқлаштурулған. Бүгүнму Нур-Султан – дуниядики әң йоруқ, очуқ пайтәхтләрниң бири.

1. Түрлүк мәнбәләрдин пайдилинип, Нур-Султан шәһири асасида Қазақстандики бенакарлиқ сәнъитиниң бүгүнки басқучи тоғрилиқ әхбарат топлаңлар.

2. Тәтқиқ қилиш нәтиҗилирини тонуштуруш түридә рәсмийләштүрүңлар.

1. Қазақстанниң түрлүк мемарчилиқ қурулуш имарәтлирини қарап чиқиңлар.

2. Уларни:
– бәдиийлиги;
– хизмити;
– мемарчилиқ йешилиминиң алаһидиликлири;
– көләминиң қоршиған әтрап билән мувапиқлиғи турғусидин баһалаңлар.

3. Ишниң йәкүнини синипта тәһлил қилиңлар.

1. Қазақстанниң тарихий ядикарлиқлириниң заманивий мемарчилиқ сәнъитигә тәсири қандақ?

2. Өзәңлар туридиған йәрдә мемарчилиқ ядикарлиқлириниң қандақ алаһидилиги бар?

Алмута шәһиридики
Биринчи Президент резиденцияси (индустриаллиқ-романтикилиқ стиль)

Мәшһүр Йүсүп намидики мечит
(Мәркизий Азия неорегионализми)

Кигиз өй – дунияви мемарчилиқ сәнъитиниң гөһири. Кигиз өйниң ички бошлуғи турғунларниң талғими билән қизиқишиға асаслиниду. Мундақ өйләр дала шараитида күндиликтики турмушни баричә қолайлиқ қилиду.

Кигиз өйниң көләми хилму-хил болуп келиду. Кичиккинә аддий өйдин башлап, наһайити йоған болған ибадәтхана яки сарай охшаш түрлириму учришиду.

§ 8. МЕМАРЧИЛИҚ ИМАРӘТЛӘР БИЛӘН ҚУРУЛУШЛАРНИҢ ЭСКИЗИ, СИЗМИСИ

Мемарчиликңниң көрүнүши
Сәулет көрінісі
Архитектурный образ
Architectural image

«ҚазМунайГаз» МК» АЖ штаб-квартириси
Нур-Султан ш., Қазақстан

«Norddeutsche Landesbank» имарити,
Ганновер ш., Германия

Эксетер чиркоси,
Эксетер ш., Улуқбритания

Қандақ ойлайсиләр, мемарчилик қурулушларни алаһидә қилип қандақ қурушқа болиду?

Бена, имарәтләр жиғиндиси, туташ шәһәр мемарчилик әсәри болуши мүмкин. Уларни алаһидә қилип яритиш үчүн композициялик қурулумини чевәрлик билән мувапиқлаштурушни билиш керәк.

«Мемарчилиқ композицияси» дегинимиз – имарәтниң ички вә сиртқи детальлириниң қийилишип, өзара бирликтә туташлиқни қуруши.

Имарәтниң мемарчилик тәсвирини бәлгүлигән вақитта бәдиий нәқиш селиш үчүн қоллинидиған қураллар:

– *симметрия* – охшаш бөлүклириниң объекттики симметриялик осьқа мунасивәтлик өзара мувапиқ орунлишиши;

– *асимметрия* – көләмиму, түриму хилму-хил, өзара тәң әмәс детальларниң өзара тәң орунлашқандәк болуп көрүнүши;

– *ритм* – охшаш детальлири билән шәкиллириниң (мемарчилик детальлар, көләминиң) қайта яки алмишип орунлишиши;

– *пропорция* – объектниң қурулушини, бир-биригә вә туташ объектқа мунасивәтлик детальлириниң өлчәм мувапиқлиғини тәсвирләйдиған егизлиги, кәңлиги билән узунлуғиниң мувапиқ келиши;

– нюанс – һәртүрлүк шәкилләрниң бир-биригә охшитилиши, арисидики айримчилиқни билиндүрмәстин көрситиш;

– контраст – қариму-қарши бәлгүләрниң бағлаштурулуши (әгилгән шәкли билән тик, еғир билән йеник, йоруқ билән тутуқ (ғува), егиз билән пәс в. б.);

– миқияслиқ – қурулушниң адәмниң қияпити билән, қобул қилиши билән мувапиқ келиши, шәклиниң, элементлириниң әтрапиға, мемарчилиқ қурулушларға мувапиқлиғи;

– материалниң рәңги, фактуриси вә йоруғи – асасий билән зич бағлиништа болидиған қошумчә қураллар.

1. Берилгән мемарчилиқ қурулушларниң сүрәтлирини қарап чиқиңлар.
2. Уларда қандақ йерим ай шәкиллик нәқишләр қоллинилғанлиғини ениқлаңлар.

Мемарчилиқ эскизи – мемарчилиқ үлгилирини лайиһиләп, иҗадий издинишни сүрәт, сизма түридә елишқа болиду. У келәчәк композицияниң асаси болиду.

Эскизниң ярдими билән мемарчилиқ қурулушиниң айрим детальлирини, пропорциясини ениқлап, имарәтниң көләмини, туташлиқ билән детальлириниң орунлишишини, әтрапини ениқлап елишқа болиду. Тәпсилий тәйярланған эскиз муәллипниң ойини дәл һәм ениқ қилип көрситәләйду.

«Wanda Movie Park»
йепиқ оюн-тамашә мәркизи
Ухань ш., Хитай

Наньян технологиялик
университетиниң оқуш мәркизи
Сингапур ш., Сингапур

Мемарчилиқ эскиз

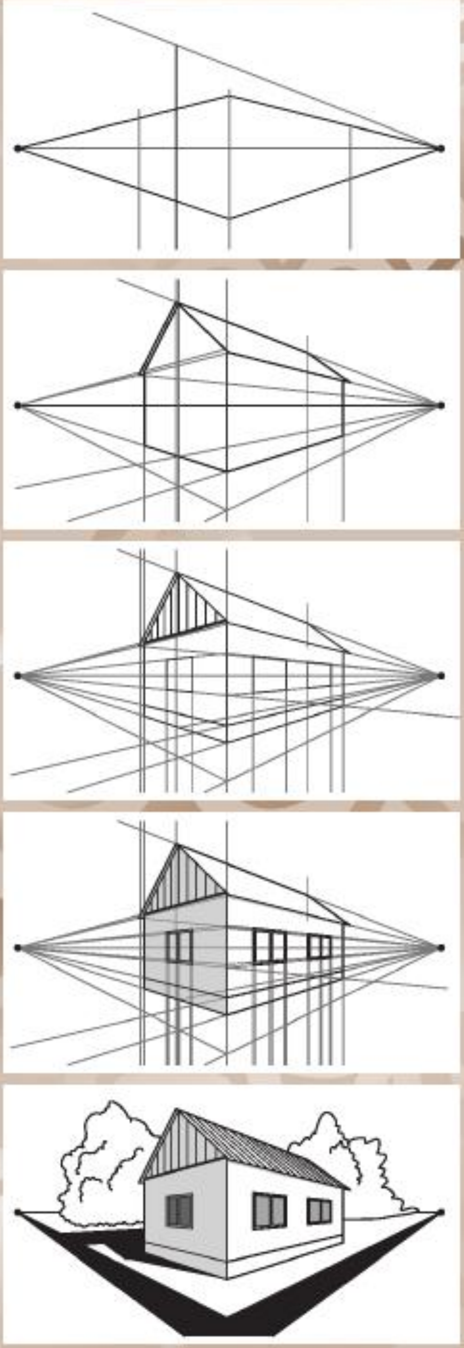

Мемарчилиқ эскиз ясаш басқучлири

Эскиз ясаш үчүн алди билән ракурсни – объектқа қарайдиған орнини, упуқ сизиғини ениқлап елиш керәк.

Упуқ сизиғи төвән жүргүзүлсә, бена йоған болуп, жуқури сизилса – кичик болуп көрүниду.

Иш бирнәччә басқучтин ибарәт.

Биринчи басқуч. Қәғәзгә упуқ сизиғини жүргүзиду, асасий истиқбаллиқ йөнилишләрни бәлгүләйду (чекитләр). Истиқбал қанунлириға тайинип, бенаниң асасий мемарчилиқ шәклини чиқириду.

Иккинчи басқуч. Бенаниң асасий қисимлирини ениқлайду, тәнасипликни (пропорция) тәкшүрәйду.

Үчинчи басқуч. Бенаниң башқа элементлириниң җайлишиш орнини ениқлайду, уларни тәсвирләйду.

Төртинчи басқуч. Бенаниң вә элементлириниң йоруқ билән көләңгә түслири, уларниң чегариси ениқлиниду, сизилиду. Артуқ сизиқлар өчирилиду.

Бәшинчи басқуч. Көләңгә түслири бойилиду, башкиму әтрапни, бошлуқни тәсвирлигүчи элементлар берилиду.

Имарәтниң йоруқ чүшидиған бөлиги эскизда боялмай, очуқ түридә қалдурулиду. Йоруқ толуқ (йерим) чүшмәйдиған бөлиги тутуқ (ғува), қараңғу бөлиги қоюқ бояқ билән боялиду.

Мемарчилиқ имаритини эскизға чүшәргән чағда графит вә акварель қериндаш, көмүр, соус, сангина, тушь в.б. графикилиқ материаллар қоллинилиду.

Мемарчилиқ қурулушниң дизайнини ойлаштуруңлар.

1. Түрлүк бәдиий ипадиләш қураллириниң ярдими билән, мемарчилиқ қурулушиниң эскизини ясаңлар (өзгиришләр вә түзитишләр киргүзүшкә болиду).

2. Ишниң нәтиҗисини синипта тәһлил қилиңлар.

Фасад

Эскизда мемарчилиқ қурулушниң умумий тәсвири берилсә, сизмида һәммиси тәпсилий көрситилиду.

Сизма – имарәт тоғрилиқ толуқ әхбарат бериду. Сизмида қурулушниң түри, көләми, қандақ йәрдә орунлишидиғанлиғи тоғрилиқ билишкә болиду.

Мемарчилиқ-қурулуш сизмилириға монулар ятиду:

– *фасад* – сиртқи көрүнүшиниң сизмиси;

– *реҗә* – имарәтниң деризә вә ишикләр сизиғи дәриҗисидә өтидиған горизонталь тәкшилик билән қийиш нәтиҗисидә елинған тилиги;

– *тилиш* – имарәтни вертикаль тәкшилик билән ойида қийиш арқилиқ елинған тәсвир.

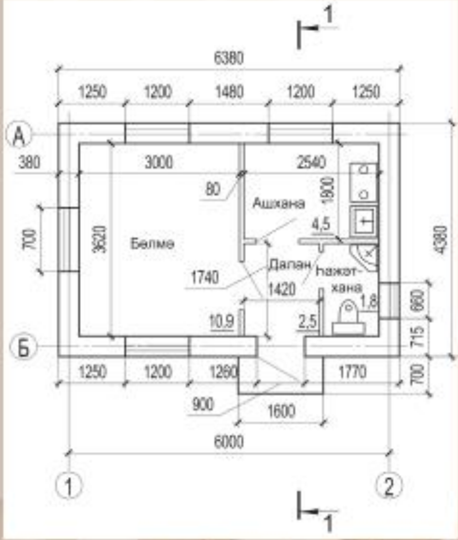

Реҗә

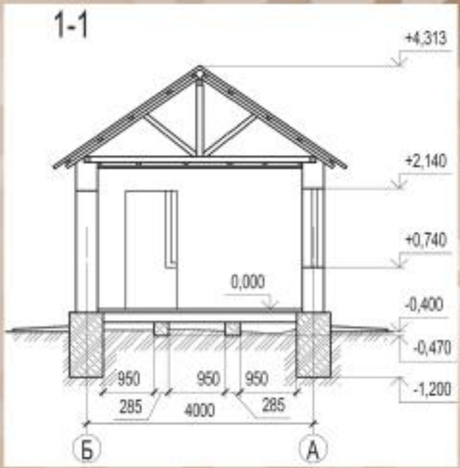

Тилиш

1. Мемарчилиқ қурулушиниң дизайнини тәйярлашта қандақ бәдиий ипадиләш қураллирини пайдиландиңлар?

2. Силәрниң оюңларчә, мемар қандақ қабилийәтләргә егә болуши керәк?

§ 9. МЕМАРЧИЛИҚ ҚУРУЛУШНИҢ МАКЕТИНИ ОРУНЛАШҚА КЕРӘКЛИК МАТЕРИАЛЛАРНИ ЕНИҚЛАШ ВӘ ТАЛЛАШ

Масштаб
Масштаб
Масштаб
Scale

Масштаб – нәрсиниң ениқ өлчәмлири (егизлиги, узунлуғи, кәңлиги в. б.) қанчә кемип кәткини яки улғайғинини көрситидиған сан.

Өзәңларға яққан қурулушниң көчүрмисини ясаш үчүн униң өлчәмлирини керәклик мөлчәргичә пропорцияни сақлап, кичиклитиш керәк. Мәсилән, қурулушниң ениқ узунлуғи 12 метр болса, 1:100 масштабида бу өлчәм 120 мм болиду. Мошундақ һәр өлчәм айрим һесаплиниду.

Санлиқ масштаб М1:200 түридә йезилиду, бу қурулуш макетиниң 200 һәссә кичиклитип ясалғанлиғини көрситиду.

Көплигән буюмларниң макети ениқ өлчәмдә ясилиду. Адәттә мемарчилиқ сәнъитидики қурулуш макетлири хелила кичиклитип ясилиду.

Мемарчилиқ қурулушларниң үлгилири (макетлири) немә үчүн қоллинилиду?

Мемарчилиқ макет – имарәтниң кичиклитилгән көләмдә ясалған, лайиһиләнгән көләмлик-бошлуқ тәсвири.

Адәттә макетлар 1:100 яки 1:200 масштабта ясилиду.

У макет асаси, имарәт билән қурулуш шәклидин туриду. Қошумчә ретидә режиләш элементлири, әтрапини көкәртиш, безәлләш в. б. орунлиниши мүмкин.

Макет ясашта түрлүк материаллар қоллинилиду. Уларни иккигә бөлүшкә болиду: *асасий* – макетниң асаси билән мемарчилиқ қурулушиниң детальлирини тәйярлашқа беғишланған; *қошумчә* – қурулум детальлирини бириктүрүш, бояп, безәлләшкә беғишланған.

Макет тәйярлаш үчүн асасий материал ретидә *қәғәз* қоллинилиду. Қәғәз геомериялик шәкилләрни дәл қуруш үчүн, түрлүк фактурилапни кәлтүргәнгә қолайлиқ болиду. Шуниң билән биллә макет ясашта *картон, пластилин, яғач, гипс, гофрокартон, ушшақ картон, ПВХ (поливинилхлорид), органикилиқ әйнәк* в. б. материаллар пайдилиниду.

Көвүклүк картон – икки тәрипидин картон йелимләнгән, көвүклүк полиуретандин ясалған тахта түридики йеник, непиз материал. Уни пүклигәндә зәхимләнмәйду, шәклини яхши сақлайду.

ПВХ – қоршиған муһитниң тәсиригә чидамлиқ, қаттиқ көвүктин ясалған, непиз синтетикилиқ материал.

Органикилиқ әйнәк – наһайити төзүмлүк органикилиқ полимерлардин ясалған қаттиқ материал. Макет үчүн қелинлиғи 0,1–0,5 см болидиған органикилиқ әйнәк пайдилинилиду.

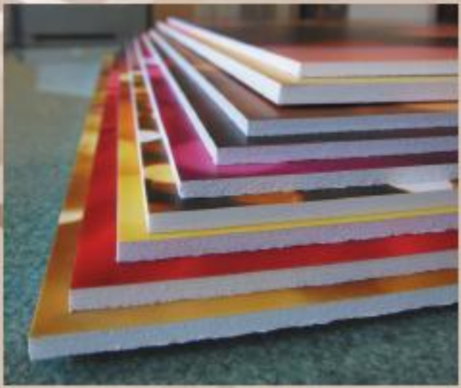

Көвүклүк картон

ПВХ

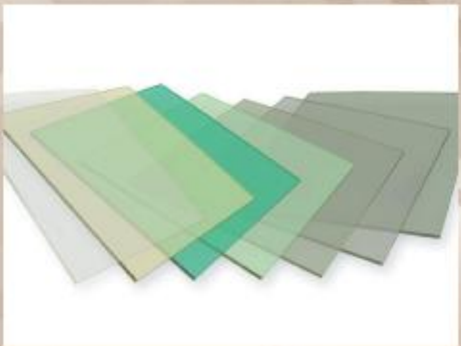

Органикилиқ әйнәк

Қошумчә әхбарат мәнбәлиридин пайдилинип, мемарчилиқ макет тәйярлашта, қайта ишләштә қоллинилидиған әнъәнивий әмәс материаллар тоғрилиқ әхбарат топлаңлар.

1. Мемарчилиқ макет ясаш үчүн керәклик болған һәр түрлүк материалларниң үлгисини таллап елиңлар.
2. Уларниң физикилиқ вә механикилиқ хусусийәтлирини ениқлаңлар.
3. Алдин-ала тәйярланған эскиз бойичә макет ясаш үчүн қолайлиқ болған материалларни атаңлар.
4. Уларни қоллиништики түрлүк усулларни тәвсийә қилиңлар.
5. Ишиңларниң нәтиҗилирини синипта тәһлил қилиңлар.

Макетни ясашқа керәклик материални таллап алғанда қандақ критерийларни башчилиққа алдиңлар?

§ 10. ИЖАДИЙ ИШ. МЕМАРЧИЛИҚ ҚУРУЛУШ МАКЕТИ

Макет
Макет
Макет
Layout

Детальларни йепиштуруш үчүн модельлашта қоллинилидған мәхсус йелимларни пайдилинишқа болиду.

Тюбикниң аппликатори болмиған жағдайда йелимни жиңниси бар медицинилиқ шприцқа қуюп елиш керәк. Шу чағда йелимни диққәт билән авайлап ишлитишкә болиду.

Макетларниң ясилиш ретини қарап чиқиңлар. Уларни тәйярлаш үчүн қандақ материаллар билән қурал-җабдуқлар керәк?

Макетниң эскизи

Мемарчилиқ қурулушниң макети (1-нусха)

Орунлаш рети			
1		2	
3		4	

5		6	
7		8	

Қәғәздин ясалған тәйяр буюмларни бояшқа болмайду. Сәвәви боялған чағда түри өзгирип кетиду. Қәғәзни ишләтмәй туруп бояш керәк.

Бояшни икки йөнилиштә: бойиға вә узуниға йеқиш керәк. Шу вақитта толуқ, бирхил бойилиду.

Йеңи боялған қәғәз қуруп, өзгириду. Униң алдини елиш үчүн қәғәзни түз йәргә (парта) кнопкә билән бәкитип қоюш керәк. Қуриғандин кейин у керилип, түзилиду. Шуниңдин кейин уни макетқа пайдилинишқа болиду.

Қәғәзни бояш үчүн акварель, тушь, һәтта нитратлиқ бояқларни пайдилинишқа болиду. Пәқәт униң үчүн аэрограф яки пурқуш қуралини пайдилиниш керәк.

Тәйяр макет

Мемарчилиқ қурулушниң макети (2-нусха)

Һәрқандақ әгир шәкилни ясаш үчүн қәғәзни цилиндрлик нәрсидин (мәсилән, қериндаш яки қәләм) өткүзүш керәк.

Қәғәз яки қатирминиң қатлинидиған йерини қийип қойса, чәтлири сунмай, қийсаймай, бирхил болиду.

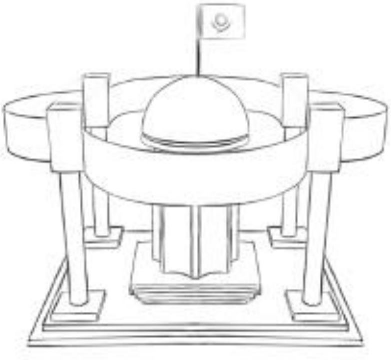

Макетниң эскизи

Орунлаш рети			
1	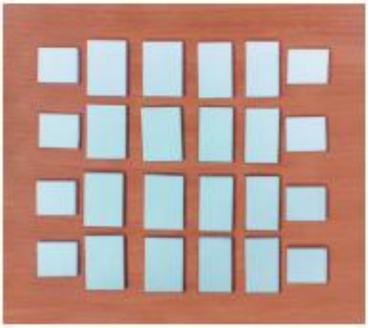	2	
3		4	

5		6	
7	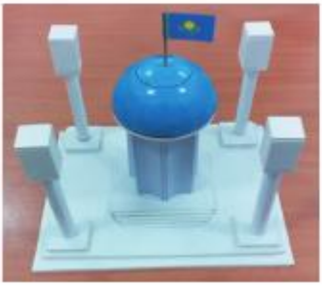	8	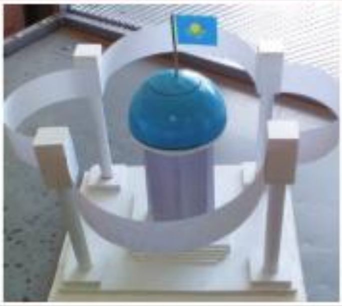

Әмәлий ишқа киришмәстин бурун бехәтәрлик қаидилирини қайтилап елиңлар.

Мемарчилиқ қурулушниң макетини ясап чиқиңлар.

1. Материални қайта ишләшниң үнүмлүк усуллирини ойлаштуруңлар.
2. Қошумчә материаллар билән қурал-җабдуқларни таллап елиңлар.
3. Буюм ясашниң ретини қуруңлар.
4. Тәйяр буюмни қайта ишләп, безәлләңлар.

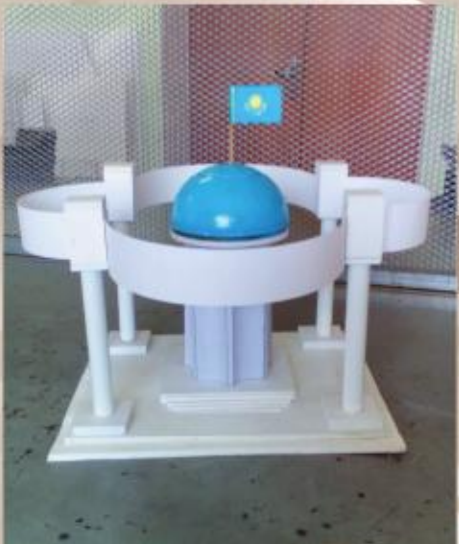

Тәйяр макет

1. Ойлириңларни әмәлгә ашуралидиңларму?
2. Сапасини яхшилап, чирайлиқ қилиш үчүн немини өзгәртәр едиңлар?

§ 11. ИШНИ ТОНУШТУРУШ

Миниатюрилар парки
Миниатюралар паркі
Парк миниатюр
Miniature park

Миниатюрилар парки – мемарчилиқ имарәтләрниң, техникилиқ вә тәбиий (мәсилән, тағлар) қурулушларниң кичиклитилгән көчүрмилири (макетлар билән модельлар) көрситилидиған алаһидә парк-мирасгаһ. Бирқатар паркларда динамикилиқ (қозғилидиған детальлири бар) модельлар билән макетлар болиду.

Қазақстанда мундақ комплекс Нур-Султан шәһиридә бар.

«Атамекен» Қазақстан картиси» этно-мемориаллиқ комплекси мәмликәт тарихи, уни маканлайдиған хәлиқләрниң мәдәнийити тоғрилиқ һәр хил әхбарат бериду. Мәдәний мәркәз стильланған тағ, чоққа, түзләң, орман, көлләрдин вә чоң шәһәрләрниң символлиқ бәлгүлиридин қурулған.

«Атамекен» Қазақстан картиси» этно-мемориаллиқ комплексиға киридиған жайидики тахта

Қандақ ойлайсиләр, мемарчилиқ қурулушниң макетини қандақ тонуштурған тоғра?

Мемарчилиқ имарәтләрниң макетини тонуштурушта миниатюрилар паркини қурушқа болиду.

Макетларни алаһидә қилип орунлаштуруш арқилиқ «ихчам шәһәр» турғузушқа болиду.

Мемарчилиқ қурулушларниң тәйяр макетини тонуштуруңлар.

1. Ижадий ишлириңларни безәлләңлар.
2. Чариниң өтидиған йерини, қандақ өтидиғанлиғини ениқлап елиңлар.
3. Макетни тонуштурған вақитта қурулумниң асасий мәнасини, стилини ечип көрситиңлар.
4. Өзәңларниң ишлириң билән синипдашлириңлар ишлириниң мәдәний қири тоғрилиқ ейтип бериңлар.
5. Афиша, чаригә қатнашқучиларға тәклипнамиларни тәйярлаңлар. Ижтимаий тор, башқиму онлайн-платформилирини пайдилинип, тәклипнамиларни тарқитиңлар.
6. Чарә тоғрилиқ фоторепортаж тәйярлап, мәктәп сайтида, ижтимаий тордики шәхсий варақчилириңларни елан қилиңлар.

Чаригә қатнашқучилар билән бағлиниш орниталидиңларму? Қандақ пикир-тәклипләр силәр үчүн пайдилиқ болди?

«Атамекен» Қазақстан картиси» этно-мемориаллиқ комплексидики мемарчилиқ макетлар

Қарачач ана мәқбәриси
(Түркистан вилайити)

Миллий каинат мәркизи
(Нур-Султан ш.)

Қобыланды батур намидики
мәркизий стадион (Ақтөбе ш.)

Тил сарийи (Талдиқорған ш.)

И. Омаров намидики Қостанай
вилайәтлик қазақ драма театри

Байқоңур каинат мәйдани
(Қизилорда вилайити)

§ 12. ИНТЕРЬЕР БУЮМЛИРИ ВӘ ЖИҺАЗЛАРНИҢ ИШЛӘП ЧИҚИРИЛИШИ

Ишләпчиқириш
Өндіріс
Производство
Production

Корпуслиқ жиһаз

Өзгәртилидиған жиһаз

Интерьер буюмлири билән жиһазларни ясиған вақитта немини инавәткә елиш керәк?

Көплигән әсирләрдин бери адәмниң турмуши күндиликтә қоллинидиған нәрсиләр, буюмлар билән бағлинишлиқ болуп келиду. Мундақ нәрсиләр қатариға жиһазму кириду.

Түрлүк шәкилдә жиһаз ясаш бәлгүлүк бир модиға, шу жиһазни қоллинидиған адәмниң еһтияжиға вә эстетикилиқ талғимиға мунасивәтлик.

Жиһаз вә интерьер буюмлирини ишләп чиқириш заманивий адәм һаятида муһим роль атқуридиған техникилиқ прогресс, сәнъәт вә мәдәнийәт билән биллә тәрәққий етиду.

Тез сүръәттә тәрәққий етип келиватқан мәмликитимиздә қурулуш ишлири көпийиватиду. Униң өсүши билән биллә жиһазлар билән интерьер нәрсилиригә болған тәләп көпийип, уларни ишләп чиқиридиған карханилириниң һаҗәт екәнлиги келип чиқиду.

Жиһазлар һәрхил болиду. Уларни функционаллиқ, қоллинишлиқ, қураштуруш охшаш алаһидиликлиригә, ясилиш йоли, қоллинидиған материалларниң түрлири вә башқиму тәсвирлиригә қарап аҗритиду.

Қоллиниш мәхситигә мувапиқ жиһаз турмушлуқ (турушлуқ жайға беғишланған) вә мәмурийәтлик-җәмийәтлик имарәтләргә беғишланған болуп бөлүниду.

Қураштуруш охшаш алаһидиликлиригә мувапиқ җиһаз секциялик, жиғилидиған вә жиғилмайдиған, орнитилған, өзгәртилидиған, корпуслиқ в. б. түрләргә бөлүниду.

Функционаллиқ мәхсәтләргә мувапиқ җиһаз ухлашқа, олтиришқа, нәрсиләрни сақлашқа, тамақ ичишкә вә иш орниға беғишланған болуп бөлүниду.

Бүгүнки ишләпчиқириш хам әшияни, материални вә башқиму әмгәк элементлирини тәйяр мәһсулатқа айландурушниң мурәккәп системиси болуп санилиду.

Карханида мәһсулатниң айрим түрлирини ишләп чиқириш үчүн әмәлгә ашурулидиған адәмләрниң барлиқ иш-һәрикити *ишләпчиқириш* җәрияни дәп атилиду.

Интерьер буюмлири билән җиһаз ишләп чиқиришта *әмгәк* (адәмләрниң аңлиқ һәрикити), *әмгәк қураллири* (ишләпчиқиришниң материаллиқ-техникилиқ асаси, әсваплар), *әмгәк затлири* (җиһаз ясаш үчүн керәк материал) ишләп чиқириш җәриянининң элементлири болуп санилиду.

Технологиялик җәриян ишләп чиқиридиған материалниң көләмигә, түригә вә хусусийәтлириниң өзгиришигә бағлинишлиқ.

Җиһазни лайиһиләп қураштурушниң бир басқучида униң макетлиқ үлгиси тәйярлиниду. Буюмниң мундақ үлгиси яки униң бир бөлиги бәлгүлүк бир масштабта кичиклитилип ясилиду. Макетлиқ үлгиниң ярдими билән келәчәк буюмниң түрлүк тәсвири үгинилиду, техникилиқ, безәллэш қарариниң дуруслиғи тәкшүрүлиду.

Орнитилған җиһаз

Секциялик җиһаз

Жиғилидиған җиһаз

Креслониң макетлиқ үлгиси

Ясилидиған мәһсулатниң сани билән чиқириш бәлгүсигә қарап ишләпчиқириш *айрим*, *топлуқ* вә *көп ишләпчиқириш* болуп бөлүниду.

Айрим ишләпчиқириш – мәһсулатниң түрини бир яки санақлиқ данә билән (айрим данә) чиқиридиған ишләпчиқиришниң түри.

Айрим мәһсулат ясаш вақтида җиһаз көпинчә ениқ бир адәмниң тапшуруши билән яки тәҗрибә үлгиси ретидә ясилиду.

Айрим ишләпчиқириш

Топлуқ ишләпчиқириш – буюмни чоң партияләр билән (топи билән) системилиқ түрдә чиқиридиған ишләпчиқиришниң түри.

Ишләпчиқиришниң бу түри түрлүк җиһаз карханиларда көп учришиду.

Топлуқ ишләпчиқириш

Көп ишләпчиқириш – қурулуми, хизмити, технологиялик түри бирхил буюмларни бәлгүлүк бир мөлчәрдә турақлиқ ишләпчиқириш.

Җиһаз билән интерьер буюмиға болған тәләпниң қандақ болидиғанлиғини ениқлаш үчүн җиһаз баһасини үгиниш керәк.

Көп ишләпчиқириш

1. Ишләпчиқиришниң түрлири билән чоңқурирақ тонушуп чиқиңлар.
2. Уларниң һәркайсисиниң өз алаһидилигини көрситиңлар.
3. Ишниң йәкүнини топта тәһлил қилиңлар.

Униң үчүн бирнәччә асасий көрсәткүчләр тәһлил қилиниду:

– ясалған жиһаз йәткүзүлидиған жайниң географиялик вә мәдәний алаһидиликлири;

– охшаш мәһсулат сатидиған башқа карханилар;

– херидарларниң мошу мәһсулатқа болған еһтияжи, ишләп чиқирилидиған жиһазни сетип елишқа қизиқиш билдүргән мәхсәтлик аудитория.

1. Силәр туридиған жайда интерьер буюмлири билән жиһазларни ишләп чиқиридиған қандақ карханилар бар екәнлигини ениқлаңлар.

2. Уларниң ишләп чиқиришта қандақ әмгәк (қол иши яки автоматландурулған) пайдилинидиғанлиғини ениқлаңлар.

3. Түрлүк әхбарат мәнбәлирини қоллиниш арқилиқ интерьер буюмлири билән жиһаз сетилиш нәрқини тәһлил қилиңлар.

4. Елинған мәлуматларни асасқа елип, тәләп еһтияжи жуқури мәһсулатларни, уларни таритиш йоллирини, мәхсәтлик аудиториясини ениқлаңлар.

1. Силәр туридиған жайда жиһазниң қандақ түригә болған тәләп жуқури?

2. Дәристә өзләштүргән билимлириңларниң қайсиси силәр үчүн пайдилиқ болди?

Базарни үгинип, херидарларниң мәһсулатқа болған еһтияжи билән талғимини ениқлайдиған мутәхәссис егиси маркетолог дәп атилиду. У сетилимни тәһлил қилип, қандақ тәрәққий қилидиғанлиғи тоғрилиқ тәхмин қилиду.

Маркетолог мални (товарни) сетивалғучини қизиқтуруш үчүн жарнамә ясап, мәһсулатни сетишниң үнүмлүк усуллирини ойлаштуриду.

Маркетолог математикилиқ ойлаш қабилийити яхши тәрәққий әткән, логикилиқ вә ижадий иш-һәрикәтни уюштурушни билидиған адәм болуши керәк.

Жиһаз вә интерьер буюмлирини ишләп чиқириш карханилирида түрлүк кәсип егилири паалийәт елип бариду.

Дизайнер интерьер буюми яки жиһазни ойлаштуруш (лайиһиләш) билән шуғуллиниду. Дизайнерниң ижадий вә бәдиийлик қабилийәтлириниң жуқури болуши наһайити муһим.

Конструктор буюмниң детальлирини қураштуруп, сизмисини орунлайду. Бу мутәхәссислик техникилиқ-ихтисадий һесаплаш вә лайиһиләш усуллирини билишни тәләп қилиду.

Уста тәйярлимидин жиһаз детальлирини ясап, уларни қураштурушқа тәйярлайду.

Детальлардин тәйяр жиһаз қураштуруш билән жиһаз жиққучи шуғуллиниду.

§ 13. БӘЛГҮЛҮК БИР ИНТЕРЬЕРҒА БЕҒИШЛАНҒАН БУЮМЛАРНИ ТӘЙЯРЛАШ. ИДЕЯНИ ТӘРӘҚҚИЙ ӘТТҮРҮШ ВӘ ТӘҺЛИЛ ҚИЛИШ. МАТЕРИАЛЛАРНИ ТАЛЛАШ

Қурулум
Құрылым
Конструкция
Design

Жиһаз тәйярлашқа мунасивәтлик тәвсийиләр

Заманивий херидарларниң тәләп еһтияжиға жавап берәләйдиған жиһаз қандақ болуши керәк?

Жиһаз өз алдиға хизмәт атқуриду һәм интерьерниң сиртқи көрүнишини қелиплаштуриду.

Жиһаз карханилири жиһазниң хилму-хил түрини ишләп чиқириду. Жиһаз сапалиқ, чирайлиқ һәм пухта, қобул қилинған стандартларға мувапиқ ясилиду. Жиһазниң өлчәмлири стандартларниң тәләплиригә мувапиқ болуши керәк. Бәзидә содиға чүшкән жиһаз буюмлар сетип алғучиларниң көңлидин чиқмай қалидиған вақитлириму болиду. Бәзидә стандартлиқ өлчәмлири бар жиһаз қоюлидиған орниға патмайду, интерьерға яки ениқ бир адәмниң тәләп еһтияжиға тоғра кәлмәйду. Шуниң үчүн жиһазниң бәзибир түрлирини өзлүгидин ясашқа үгәнгәнму тоғра.

Жиһаз ясаш униң атқуридиған функциясини тәтқиқ қилиштин башлиниду. Жиһазниң қурулуми функциясигә, униңға чүшидиған жүклимигә уттур бағлинишлиқ болиду.

Буюмниң қурулумини таллап алған вақитта пухтилиқ, ишәнчилик, технологиялик, үнүмлүк вә йәниму башқа факторларға диққәт қилиш керек.

Қоллиниш җәриянида бузулмайдиған буюм *пухтилиқ* хусусийәткә егә болуп санилиду.

Ишәнчилик – буюмниң өз функциясини ениқ атқуруш хусусийити.

Технологиялик – буюмни ясаш жәриянининң ихтисадий технология тәләплиригә мас келидиғанлиғи билән тәсвирлиниду.

1. Түрлүк әхбарат мәнбәлирини пайдилиниш арқилиқ, көргәзмә залиға беғишланған кресло билән өзгәртилидиған балилар жиһазиниң үлгилирини қарап чиқиңлар.
2. У буюмларниң хизмитини атаңлар.
3. Артуқчилиғи билән камчилиғини тепиңлар.
4. Буюмниң қурулумлуқ алаһидилигини ениқлаңлар.
5. Қоюлидиған интерьер алаһидилигини инавәткә елип, уларни қандақ ясаш керәклиги тоғрилиқ өзәңларниң пикир-тәклиплириңларни атаңлар.
6. Идеяләрни топ билән мәслиһәтлишиңлар.

Жиһаз алди билән эскиз түридә тәсвирлиниду. Кейин шуниң асасида сизмилар селинип, һесаплиниду. Схема түридә селинған тәсвирләрни қурулумниң айрим детальлириниң түзүлүшини ениқлап, сизмисини селиш арқилиқ толуқтуруш керәк.

Жиһаз дизайнини ойлаштуруңлар.
1. Шәкли билән қурулуми қандақ болидиғанлиғини ениқлаңлар.
2. Буюм қурулуминиң асасий детальлирини ениқлаңлар.
3. Буюм билән қурулум детальлириниң эскизини ясаңлар.

Жиһаз тәйярлашқа мунасивәтлик тәвсийиләр

Келәчәк буюмниң сапаси көп вақитта уни ясашқа керәклик материалниң дурус таллап елинишиға бағлинишлиқ. Материални таллиғанда пухтилиқ, экологиялик, ховуп-хәтәрсизлиқ охшаш асасий критерийлири болуши керәк.

Һазирқи заманда җиһаз ясашта қоллинидиған материалниң хилму-хил түрлири бар.

Җиһаз ясашта асасән яғач ғоллири қоллинилиду. Бирақ металл билән әйнәк, пластик вә уларни мувапиқлаштуруш арқилиқ ясалған җиһазларму учришиду. Яғачни қайта ишләш арқилиқ елинған материалларму җиһаз ясашта пайдилинилиду. Шуниң ичидә:

– ДСП (яғач-қириндилиқ тахта – ЯҚТ);
– ЛДСП (ламинатланған яғач-қириндилиқ тахта – ЛЯҚТ);
– ДВП (яғач-талчилиқ тахта – ЯТТ);
– МДФ (оттура чиңдалған яғач-талчиқлиқ тахта);
– шпон;
– фанер көп қоллинилиду.

Бу материалларниң асасий хусусийәтлиридә охшашлиқлар болғини билән, уларни қайта ишләштә, қоллиништа вә баһалирида айримчилиқлири бар.

Түрлүк материалдин ясалған җиһаз

1. Түрлүк материалларниң үлгилирини таллап елиңлар.
2. Уларниң тәбиий вә механикилиқ хасийәтлирини ениқлаңлар.
3. Эскизға мас ясилидиған буюмға керәк материални таллаңлар.

Җиһаз ясиғанда механикилиқ вә қол қураллар, башқиму җабдуқлар пайдилинилиду.

Станокларниң хилму-хил түрини қоллиниш җиһазни ясаш җәриянини йениклитип, илдамлитиду.

Токарьлиқ станок тәйярлимидин қиринда кесиш арқилиқ түрлүк детальларни ясашқа беғишланған. Бу станок җиһазниң безәк элементлирини, корпуслуқ вә бәкитиш элементлирини ясаш үчүн қоллинилиду.

Бурғулаш станоги тәйярлимида төшүк тешиш үчүн қоллинилиду. У сапалиқ вә тәйярлимини жуқури ениқлиқ билән қайта ишләшкә мүмкинчилик бериду.

Йонуш станоги һәр қандақ мурәккәп детальларни ясашта қоллинилиду. Униң ярдими билән түрлүк чоңқурлуқта төшүк ясашқа яки очуқ төшүк тешишкә болиду. Иш җәриянида ишчи станокниң иш бөлиги – йонуш фрезани керәк дәриҗигә чүширип, тәйярлиминиң үстки қәвитидин материалниң бир бөлигини йонуп алиду.

Токарьлиқ станок билән ишләш

Бурғулаш станоги билән иш елип бериш

Йонуш станоги билән иш елип бериш

Өткән синипларда өзләштүргән түрлүк станокларниң ишләш принциплирини вә бехәтәрлик қаидисини әскә чүшириңлар.

1. Җиһаз қурулумини тәйярлиған вақитта немигә диққәт қилиш керәк?
2. Җиһаз ясиған вақитта қандақ көрсәтмиләрни әскә чүшириш керәк?
3. Дәристә алған мәлуматтин қайсиси пайдилиғирақ болди?

§ 14. ГРАФИКИЛИҚ ҺӨҖҖӘТЛӘР. ТЕХНИКИЛИҚ СПЕЦИФИКАЦИЯ

Қандақ ойлайсиләр, графикилиқ һөҗҗәтләр немә үчүн керәк?

Буюм (Парта)

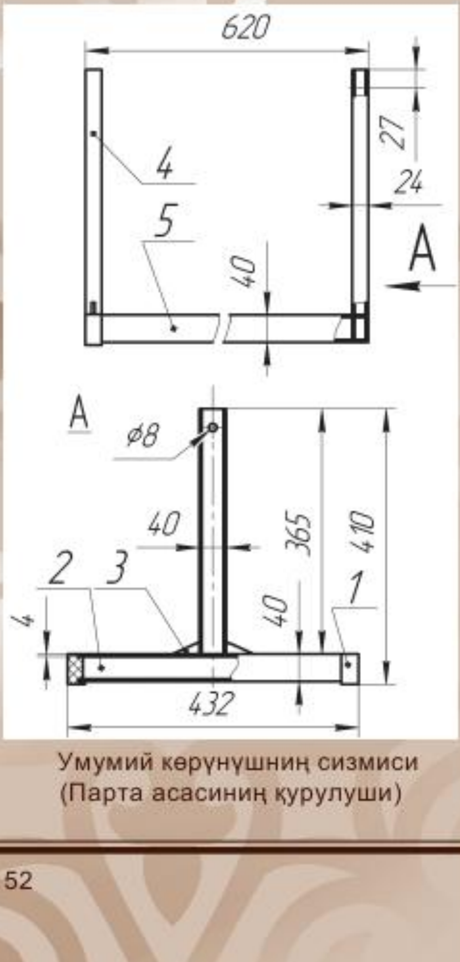

Умумий көрүнүшниң сизмиси (Парта асасиниң қурулуши)

Буюмниң қурулуми тоғрилиқ әхбарат билән тәминләнгән графикилиқ вә мәтинлик һөҗҗәт *қурулумлуқ һөҗҗәт* дәп атилиду.

Қурулумлуқ һөҗҗәтләр:

– буюмниң қурулуми, қураштуруш детальлириниң қандақ бириктүрүлидиғанлиғи, өзара һәрикити көрситилидиған *умумий көрүнишиниң сизмиси*;

– детальларни бириктүрүп, жиғишта керәк болидиған *қураштуруш сизмиси*;

– ишләпчиқиришта керәк болидиған детальларниң *көрүнишлири*, башқиму мәлумат билән тәмин етилгән *деталь сизмиси*;

– нәрсиниң қурулуш тәркиви көрситилгән һөҗҗәт – *сүпәтлимә (спецификация)*;

– қураштуруш элементлири шәртлик бәлгүләр билән көрситилидиған *схема*;

– буюмни ясап, қураштурушқа мунасивәтлик көрсәтмә вә қаидиләр берилгән *инструкция*.

Қурулумлуқ һөҗҗәтни AutoCAD, КОМПАС-3D охшаш мәхсус программиларниң ярдими билән тәйярлашқа болиду.

Бурун эскизи тәйярланған жиһаз буюмини ясашқа керәклик қурулумлуқ һөҗҗитини қураштуруңлар.

Һөҗҗәтләр
Құжаттама
Документация
Documentation

Буюм тәйярлашниң технологиялик җәрияни тәсвирләнгән графикилиқ вә мәтинлик һөҗҗәт *технологиялик һөҗҗәткә* ятиду.

Асасий технологиялик һөҗҗәткә технологиялик, операциялик карта в. б. ятиду.

Технологиялик карта – технологиялик усул, пайдилинидиған материал, қурулумлуқ һөҗҗәт, қурал-җабдуқ, әсваплар көрситилгән, буюм билән детальларни қайта ишләш җәрияни толуғи билән сүпәтләнгән һөҗҗәт.

Операциялик карта – бәлгүлүк бир операция, уни орунлашқа молҗаланған вақит, қурал-җабдуқлар көрситилгән һөҗҗәт.

1. Түрлүк технологиялик картиларни қараштуруңлар.
2. Уларни қураштуруш билән рәсмийләштүрүш бойичә қаидиләр түзиңлар.
3. Қурулумлуқ һөҗҗәтни асасқа елип, ойлаштурулған җиһазниң бир детали үчүн технологиялик карта қураштуруңлар.
4. Иш нәтиҗисини синипта таһлил қилиңлар.

1. Технологиялик һөҗҗәт немә үчүн керәк? У қандақ хизмәт атқуриду?
2. Буюмниң технологиялик картиси немини тәминләйду?
3. Қандақ ойлайсиләр, буюмни қурулумлуқ, технологиялик һөҗҗәтсиз ясап чиқишқа боламду? Немә сәвәптин?

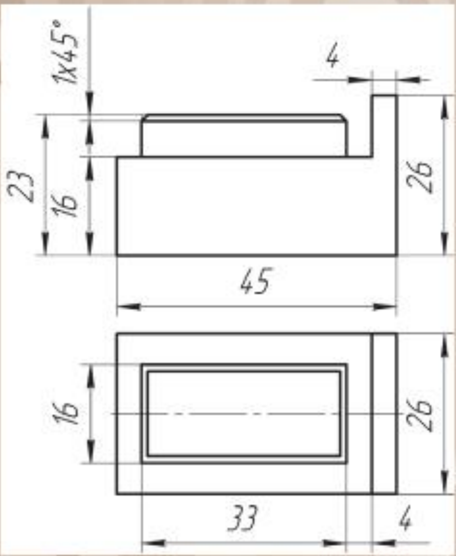

Детальниң сизмиси
(Тиқин. Рәтлик сани 1)

Позиция	Балгу	Нами	Сани	Әскәртиш
		Рәсмийләштүрүш		
	ОП 001.000.000 ҚС	Қураштуруш сизмиси		
		Детальлар		
1	ОП 001.000.001	Тиқин	4	
2	ОП 001.000.002	Үст лими	2	
3	ОП 001.000.003	Үзбуруң	4	
4	ОП 001.000.004	Түрән	2	
5	ОП 001.000.005	Тоғри лим	1	

ОП 001.000.000

Парта

Сүпәтлимә

§ 15. БУЮМНИ ТӘЙЯРЛАШ. БЕЗӘЛЛӘШ

Җиһазниң ясилиш ретини қарап чиқиңлар. Тәйярлаш җәриянида қандақ материаллар билән қурал-җабдуқлар пайдилинилған?

Жиғилидиған орундуқ

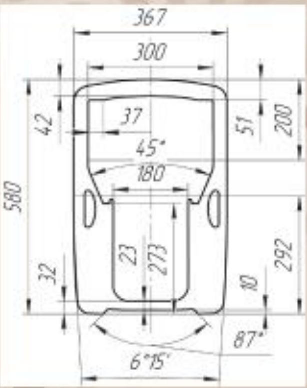

Алдинқи тиригиниң сизмиси

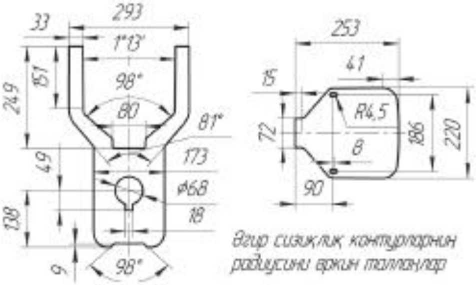

Арқа тириги вә орундуғиниң сизмиси

Орунлаш рети			
1		2	
3		4	

Өзгәртилидиған балилар җиһази

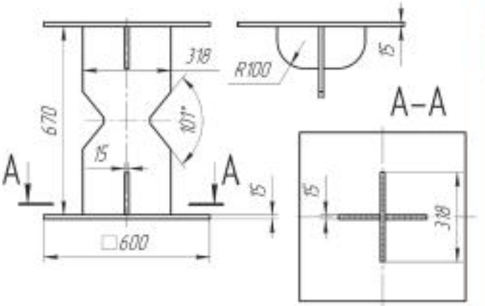

Үстилиниң сизмиси

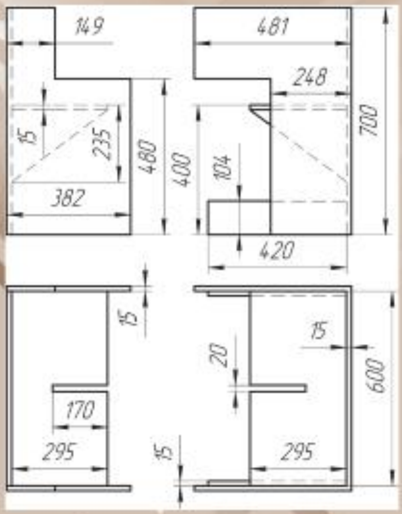

Орундуғиниң сизмиси

Орунлаш рети			
1		2	
3		4	

5		6	
7		8	
9		10	
11		12	

1. Жиһаз тәйярлашта керәк болидиған қурал-җабдуқ билән әсвапни таллап елиңлар.
2. Электрлиқ һәрә билән иш ишләшниң бехәтәрлик қаидилири көрситилгән инструкция қураштуруңлар.
3. Буюмниң технологиялик картисини тәйярлаңлар.
4. Жиһаз ясаңлар.

Қайта ишлигән вақитта җиһазға суюқ қайта ишләш материалини сүркәп, қурутиду, оймa-нәқиш селип, мозаика билән қаплайду в. б.

Жиһаз детальлириниң четини (қирини) безәлләш үчүн һәрхил тәйяр җийәклик материаллар пайдилиниду.

Қәғәздин ясалған җийәклик – қелинлиғи 0,3–0,4 мм болидиған пленка тасма түридә ясилиду. Униң бир тәрипигә иссиққа қайта ишлинидиған йелим йеқилған.

1. Қошумчә материални пайдилинип, җиһазларни ясаш усуллирини қарап чиқиңлар.
2. Өзәңлар тәйярлиған җиһаз деталини қайта ишләш усуллирини ойлаштуруңлар.
3. Жиһазни ясаңлар.

Буюм ясиған вақитта өзләштүргән билимлириңлар билән қабилийәтлириңларниң қайсилири күндиликтики һаятиңларда керәк болиду?

Безәлләш
Өңдеу
Отделка
Finish

Тәйяр җиһаз
(җиғилған һалити)

Тәйяр җиһаз
(парчиланған һалити)

§ 16. ИШНИ ТОНУШТУРУШ

«Imm Cologne-2018» хәлиқирилиқ җиһаз көргәзмиси

Қандақ ойлайсиләр, җиһаз көргәзмиси немә үчүн уюштурулиду?

Коммуникацияниң йеңи қураллири пәйда болғини билән, мәһсулатларни тонуштурушта техичә көргәзминиң орни алаһидә.

Көргәзмә уюштуруш арқилиқ ишниң нәтиҗисини көрнәклик түридә көрситишкә болиду, көргәзмигә кәлгүчиләр буюмни өзлири баһалап, у тоғрилиқ еник чүшиник алалайду. Шуниң билән көргәзмә арқилиқ билим, тәҗрибә алмаштуруп, пикирлишиш, муһим мәсилиләрни тәһлил қилишқа болиду.

Көргәзминиң пайдилиқ болуши униң қандақ уюштурулуши билән көргәзмигә кәлгүчиләрниң көңүл кәйпиятиғиму бағлинишлиқ.

Программиси қизиқ болса, көргәзмә кәлгүчиләрни өзигә җәлип қилидиған болуп, уларниң саниму нурғун болиду. Көргәзмә җәриянида түрлүк көрүкләр, утуш оюнлири уюштурулуп, мукапатларни беришкиму болиду.

1. Тонуштурушни қандақ өткүзүшкә болидиғанлиғини ойлаштуруңлар.

2. Көргәзминиң режисини қуруп, көргәзмигә кәлгүчиләрни қизиқтуридиғандәк қилип, мәдәний программа тәйярлаңлар.

3. Тонуштурушни уюштуруп, өткүзүшкә бағлиқ мәхсәт-вәзипиләрни еникләп, өзара бөлүшүңлар.

Жиһаз буюмлирини тонуштуруш үчүн буюмларни чаққан мәйданға – тамға (стенд) системилиқ түрдә орунлаштурушқа болиду. Тамни безәлләш үчүн түрлүк эмблема, ойма-нәқишләрни в.б. пайдилинишқа болиду. Улар көргәзминиң мавзусини ечип беридиғандәк болуши керәк.

1. Тонуштурушқа қоюлидиған иждадий иш тәйярлаңлар.
2. Чарә-тәдбирниң өтидиған орнини таллап елиңлар.
3. Көргәзмә темини безәлләңлар.
4. Мәктәп сайтида, иҗтимаий торларда көргәзмә өтидиғанлиғи тоғрилиқ әхбарат бериңлар.
5. Көргәзмигә кәлгүчиләргә тарқитилидиған материалларни (буклет, варақчилар охшаш җарнамә мәһсулатлирини) тәйярлаңлар.
6. Иждадий ишни бурун тәйярланған режә бойичә тонуштуруңлар.

?

1. Уюштурулған чарә көңүллириңлардин чиқтиму? Қандақ қийинчилиқлар болди?
2. Көргәзмини өткүзгән вақиттики қандақ иқтидар бираз болсиму пайдилиқ болди?

Мәдәний программа
Мәдени бағдарлама
Культурная программа
Cultural program

Көргәзмә темини безәлләш идеялири

Өй мәдәнийити

Бөлүмни өзләштүрүш нәтиҗисидә:

• иҗадий ойлириңларни йетилдүрүп, уни пишшиқдаш үчүн таллап алған түрлүк әхбарат мәнбәлирини өз алдиңларға пайдилинайсиләр;

• йоруқландурушниң хилму-хил түрлири билән типлирини ениқлап, тәсвирләп берәләйсиләр;

• алған билимлириңларни интерьерни йоруқландурушқа йөнәлдүрүлгән лайиһиләрни тәйярлашта пайдилинайсиләр;

• һәрхил саһа бойичә алған билимлириңларни интерьерни рәтләш, режиләш, безәлләш җәриянида пайдилинайсиләр;

• графикиниң түрлүк қураллирини қоллинип, графикилиқ вә технологиялик һөҗҗәт қураштуралайсиләр;

• ой, усулларни баһалап, тәһлил қилиш нәтиҗисидә өзәңларниң, өзгиләрниң ишлириға синий турғудин қарап, уни йетилдүрүшкә бағлиқ пикир, тәклиплириңларни ейталайсиләр.

Интерьерни мәйданларға бөлүш

§ 17. ИНТЕРЬЕР / ЭКСТЕРЬЕРДИКИ ЛАНДШАФТ ЭЛЕМЕНТЛИРИ

Экстерьер
Экстерьер
Экстерьер
Exterior

Мемарчилиқ объект бурундин бар бошлуқта селиниду. Шуңлашқа иматрәтниң түри вә көләми әтрапқа: кочиға, қурулушқа, тәбиәткә мунасивәтлик болиду.

Йеңи имарәт шу йәргә орунлишип, өз ичидә йәнә бир бошлуқ – интерьер келиплаштуриду. Интерьер өз новитидә җиһаз билән толтурилип, безәндүрүлиду.

Мошундақ, сиртқи бошлуққа лайиқ ички бошлуқ ясилип, өзара маслашқан экстерьер вә интерьер түзүлиду.

Интерьер вә экстерьер бир-бири билән маслишиши шунчилик, дурус режиләнгән имарәтниң ичи-сиртини бөлүп қараш мумкин әмәс.

Стиль вә йөнилиш – интерьер вә экстерьер дизайниниң асасий чүшәнчилири болуп һесаплиниду.

Интерьер, уни безәш йоллири һәққидә билимиңларни әскә чүширип, ейтип бериңлар.

Келәчәк имарәтни лайиһилигән чағда интерьер вә *экстерьер* – имарәтниң сиртқи көрүнүши биллә қараштурулиду. Сәвәви имарәтниң ичи билән теши өзара маслашқан болуши керәк.

Экстерьерниң дизайнини ясиған чағда гөзәллиги билән биллә қоллинишқа қолайлиқлиғиму әстә тутулиду. Шуниң арқилиқ эстетикилиқ нуқтәий нәзәрдин адәмниң һаят кәчүрүшини яхшилаш көздә тутулиду.

Экстерьерға мемарлиқ объектила әмәс, ландшафтму ятиду.

Пергола, ләмпә, терраса, пака ландшафт тамлар, йейитилған таш, йоруқ чирақлар, көчәтләр вә ш. о. элементлар интерьер вә экстерьерниң арисидики бағлинишни орнитишта өз һәссисини қошиду.

1. Сүрәтләрни қарап чиқиңлар. Имарәтниң ичи-сиртиниң дизайнини селиштуруңлар.
2. Экстерьер вә интерьерни мувапиқлаштуруңлар. Кәштини толтуруңлар.
3. Мемарлар вә дизайнерлар имарәтниң ичи-сиртини қандақ (неминиң ярдими билән) маслаштуриду? Ойлинип, җавап бериңлар.

1

А

2

Ә

3

Б

4

В

Экстерьер	Интерьер

Ландшафт
Ландшафт
Ландшафт
Landscape

Классикилиқ стильдики ландшафт дизайни

Шәриқ стилидики ландшафт дизайни

Хай-тек стилидики ландшафт дизайни

Интерьер элементлири сүпитидә өсүмлүкләр қандақ хизмәт атқуриду?

Ландшафт дизайнини түрлүк жайларда: интерьерда (ашхана, далан, оқуш бөлмиси в. б.), экстерьерда (бағ, мәктәп әтрапи в. б.) гөзәл вә қолайлиқ муһитларда орнитишқа болиду. Дизайнниң һәрбир йөнилишиниң түрлүк стильлири бар, һәрқайсисиниң шәкли, элементлири, материаллири, өсүмлүклири бөләк болиду.

Заманивий ландшафт дизайнида *кантри, классикилиқ, хай-тек, экологиялик, миллий* вә ш. о. стильлар бар.

Ландшафт элементлириға *бараң, ләмпә, һәйкәл, шәкилләр, вазонлар, һәрхил материаллардин ясалған бәлдиңләр, рокарийлар, сүнъий өстәңләр, өсүмлүкләрдин қашалар, чимәнлик, гүлзарлиқ, тор, қатар-қатар дәрәқләр* вә ш. о. кириду. Ландшафт элементлири йәр бөлигиниң көләмигә, дизайнерниң эстетикилиқ нуқтәий нәзәригә, стильға бағлинишлиқ болиду.

1. Сүрәтләргә қарап чиқиңлар.
2. Интерьер вә экстерьердики ландшафт элементлирини атаңлар.

Ландшафт дизайнiниң әң ярқин элементи – гүлләр.

Ландшафт дизайнида гүл тәкчилири интерьерға алаһидә гөзәллик бериду.

Дурус талланған гүл тәкчиси:

– гүлниң дурус өсүп-йетилишигә мүмкинчилик туғдуриду;

– орунни дурус пайдилинишқа шараит яритиду;

– бәлгүлүк бир стильни көрситип, интерьерни безәндүриду.

Қандақ йәрдә қоллинилишиға қарап гүл тәкчилири асма, едәнгә қоюлидиған, тамға илинидиған болуп бөлүниду.

Гүлханлар вә гүлзарлиқта гүлни түрлүк өстүрүшкә болиду.

Экстерьердики ландшафтиға *гүлхан, гүлзарлиқ, «Альпа чоққиси»*, биржиллиқ гүлләрдин *жийәк* ясаш арқилиқ безәшкә болиду.

Гүлләрни таллиған вақитта уларниң егизлигини, шахлириниң түзүлүшини, рәңгини, көләмини, ечилидиған вақтини, суғириш зөрүрийитини, соққа төзүмлүгини әстә тутуш һажәт.

Периметри бойичә өсүмлүкләрдин қаша ясашқа, көләңгү чүширидиған вә күн шолисидин һимайә қилидиған дәрәқләр өстүрүшкә болиду.

1. Интерьер вә экстерьердиги ландшафтни безәлләш бойичә бир нәччә идея ойлаштуруңлар.

2. Топ ичидә музакирә қилип, пикриңларни оттуриға селиңлар.

Мемарчилиқ сәнъити һәққидә йеңи немә билдиңлар? Бу әхбарат силәр үчүн пайдилиқму?

Интерьердики ландшафт элементлири

Экстерьердики ландшафт элементлири

§ 18. ИЖАДИЙ ИДЕЯЛӘРНИ ВИЗУАЛЛАШ

Визуаллаш
Визуалдау
Визуализация
Visualization

Лотос ибадәтханиси. Нью-Дели ш., Һиндстан

Һәрбир мемарчилиқ идеяси бәлгүлүк бир түрдә, ениқ бир стильда көрүнүш тапиду, һәрқайсисиниң өзичә йәткүзидиған ойи, бәдиий тәсвири болиду.

Назарбаев мәркизи. Нур-Султан ш.

«Мемарчилиқ сәнъити – бошлуқниң композициялик уюштурулуши» дегән ибарини қандақ чүшәндүрисиләр?

Визуаллаш идеяни, ойни аммиға тез йәткүзүшкә ярдәм бериду. Мемарчилиқ имарәтлири ой билән хиял арқилиқ түзилиду. Әң аддий қурулушниң өзи алди билән ой түридә пәйда болуп, шуниңдин кейинла визуаллиниду, йәни оптикилиқ тәсвир түридә ясилиду.

Һәрхил усуллар билән орунлинидиған визуаллаш – һәқиқий һаятта мемар ойидики идеяниң әксини тепишқа әкилидиған васитиләрниң бири.

Мемарчилиқ идеясидә имарәтниң стили, хизмити, көләми, безәлләндүрүлүши охшаш муәллипниң ойи көрүнүш тапиду.

Униңда муәллипниң талғими, гөзәллик, технология, материал, һава райи инавәткә елиниду.

Имарәтни ойлаштуруп, салған чағда ички бошлуғиға алаһидә әһмийәт берилиду. Шуниң үчүн имарәтни салидиған вақитта униң ички тәрипидин башлап, *лайиһә тәйярлайду*. Алди билән имарәтниң режиси, униң асасида көләмләрниң, қурулуш фасадиниң умумий композицияси қелиплаштурилиду.

Имарәтниң фасади қурулушниң хизмитигә, мәхситигә бағлинишлиқ болиду.

Қошумчә материаллардин пайдилинип, «Мемарчилиқ гөһәрлири» намлиқ тонуштурушни тәйярлаңлар.
Мемарчилиқ қурулушлири арқилиқ муәллипләр қандақ ойни йәткүзмәк болған? Өз ойлириңларни оттуриға селип, синипдашлириңлар билән бөлүшиңлар.

Интерьерниң ички бошлуғи икки йөнилиштә қараштурулиду:
1. Туюқ бошлуқ турғусидин: декор вә жиһазлар.
2. Интерьерниң ички бошлуғи билән сиртқи бошлуқ турғусидин: ички бошлуқтики тәбиәт, ландшафт, муһит.
Ички бошлуқ билән сиртқи көләмларниң мувапиқ келиши келәчәк имарәтниң функциональ хизмитигә бәдиий образиға бағлинишлиқ болиду.

1. Сәнъәттики даңлиқ стильлар билән йөнилишләрни атаңлар.
2. «Мемарчилиқ. Стильлар билән йөнилишләр» намлиқ тонуштуруш тәйярлаңлар.
3. Униңдики мемарлиқ имарәтлириниң стильлири билән йөнилишлири тоғрилиқ ейтип бериңлар.
4. Қайси стильға ятидиғанлиғини қандақ бәлгүлиригә қарап ениқлидиңлар?

Париждики Лувр пирамидиси. Экстерьер

Ижадий хияли асасида мемар өзиниң гөзәллик тоғрисидики чүшинигини қурулуш шәкиллири арқилиқ йәткүзүп, адәмниң тирикчилик муһитини лайиһиләйду.

Париждики Лувр пирамидиси. Интерьер

Интерьер дизайнини лайиһиләш үчүн:

1. Бошлуқ мәйданларға бөлүниду.

2. Эскиз (дизайнниң асаси) ясилиду.

3. Лайиһә (техникилиқ һөҗҗәт: сизма, схема, смета) тәйярлиниду.

4. Макет (үлгиси) селиниду.

5. Материал таллап елиниду.

6. Әмәлгә ашурулиду.

Дизайн-лайиһини графикилиқ усул арқилиқ қол билән селишқа, мәхсус программиларниң ярдими билән компьютерда тәйярлашқа болиду.

Дизайн ясаш үчүн алди билән мәйдан (җай) режисиниң эскизини сизип елиш керәк. Уни көчәрмә қәғәзниң үстигә юмшақ қериндаш билән салған дурус.

Дизайнниң барлиқ детальлири мувапиқ кәлгини тоғра. Улар бир йөнилишни асасқа елип, бир-биригә мувапиқ келидиған материаллардин тәйярлиниши керәк.

Ландшафт дизайни элементлири бар интерьер эскизилири

1. а) Өз бөлмәңниң;
ә) мәктәптики бөлминиң;
б) мәктәптики дәм елиш орнининң (өз хаһишиңлар бойичә) дизайнини ясап чиқиңлар.

2. Таллап алған интерьерлириңларда қандақ ландшафт дизайнини қоллинишқа болиду?

3. Ишниң йәкүнини эскиз түридә көрситиңлар.

Заманивий имарәтләр билән әтрапидики тәбиәтниң мувапиқлиғи – мемарчилиқ сәнъитидики муһим мәсилә һәм ландшафт дизайниниң асасий хизмәтлириниң бири.

Ландшафт дизайни сәнъәт билән илимни бағлаштуриду. Шу сәвәптин мемар-дизайнер билән ландшафт дизайнери түрлүк илим саһалири бойичә билими бар, иҗадий ишләшни, бошлуқни бәдиийлик һәм чевәрлик билән бағлаштурушни билидиған мутәхәссис егиси болуши керәк.

Ландшафт дизайнининң элементлири очуқ, туюқ ландшафт бошлуқлирини безәлләшкә беғишланған.

Интерьерни безәлләш үчүн *фитодизайн* қоллинилиду. Униңда һәқиқий өсүмлүкләр пайдилиниду. Фитодизайнниң бир түри – тикидин йешилләндүрүштә (өсүмлүк өстүрүш) гүлниң қачилири тамдики тирәкләргә бәкитилип, безәк қоршавларға, әйнәк қалқиларға орнитилиду. Улар чирмишип өсидиған гүлләргә тирәк болуп, бошлуқни бирнәччә мәйданға бөлүп туриду.

1. Мәктәпниң йенидики йәрни яки болмиса дәм елиш орнини мәйданларға бөлүңлар.

2. Қандақ көчәт олтарғузидиғиниңларни ениқлап елиңлар.

3. Уларни қандақ орунлаштуридиғиниңларни лайиһиләңлар.

4. Лайиһә режисиниң эскизини селиңлар.

Ландшафт дизайни – ландшафтлиқ яки органикилиқ мемарчилиқниң саһаси.

Һазирқи вақитта имарәтләр тәбиәт көрүнүши билән бағлинишип, униң һәқиқий давамиға айланған. Органикилиқ мемарчилиқ сәнъитидә асасида адәм билән тәбиәтниң аһаңдашлиғи, өзара мувапиқлиғи ятидиған пәлсәпә көрүнүш тапқан.

?

1. Ландшафт дизайнининң вәзиписи қандақ?

2. Немә сәвәптин мемарчилиқ қурулушлири қолайлиқ болуши билән биллә бәдиий болуши керәк?

Флорариум

Кичик бағ

Органикилиқ мемарчилиқ.
Шақиратма үстидики өй.
Пенсильвания, АҚШ

§ 19. ИНТЕРЬЕРДИКИ ЙОРУҚЛАНДУРУШ. ТӘБИИЙ ВӘ СҮНЪИЙ ЙОРУҚЛАНДУРУШ

Тәбиий йоруқландуруш
Табиғи жарықтандыру
Естественное освещение
Daylight

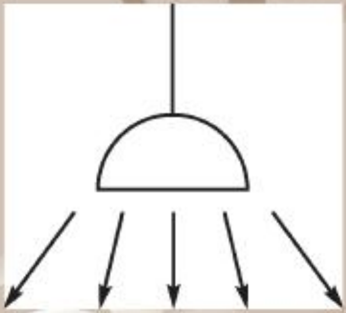

Йөнәлдүрүлгән (тикигә) йоруқландуруш

Чеқилишқан (әгир) йоруқландуруш

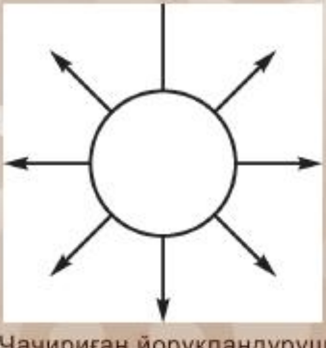

Чачириған йоруқландуруш

Интерьердики йоруқ немә үчүн керәк?

Йоруқ интерьерни толуқтуруп, чирай киргүзиду, шундақла адәмниң өзини қолайлиқ сезишигә жағдай ясайду.

Дурус лайиһиләп, тоғра таллап елинған йоруқ адәмниң ишләш қабилийитини ашуруду, саламәтлигигә сәлбий тәсир қилмайду.

Йоруқ мәнбәсигә бағлинишлиқ йоруқландурушниң түрлири

- Тәбиий
- Сүнъий
- Арилаш

Йоруқ тәсвиригә қарап йоруқландурушниң төвәндикидәк түрлири бар: *йөнәлдүрүлгән* (йоруқ нурлири ениқ бир нәрсигә яки йезиққа йөнәлгән), *чеқилишқан* (йоруқ нурлири һәрхил түз йәрләрдиму әкис әттүрилиду), *чачириған* (йоруқ нурлири өй-җай периметриниң барлиқ мәйданиға бирхил чүшкән).

Интерьердики йоруқ умумән дизайн билән мувапиқлишипла қоймай, өзиниң хизмитини атқуруши керәк.

1. Йоруқландурушниң түрлири вә типлирини караштуруңлар.
2. Һәрқайсисиниң өзгә алаһидилигини ениқлаңлар.
3. Иш нәтиҗисини синипта тәһлил қилиңлар.

Сүнъий йоруқ хизмитигә қарап умумий, нәрсилик, ишқа қолайлиқ, чирайлиқ болуп төрткә бөлүниду.

Умумий йоруқ – әтрапқа йоруқни бирхил чүширидиған аммивий түри.

Нәрсилик (ғува) йоруқ – интерьерниң айрим детальлириға йөнәлдүрүлүп, бошлуқтики еник әтрапни алаһидә қилидиған йоруқ.

Ишқа қолайлиқ йоруқ көзгә салмақ чүшәрмайдиған, дәлму-дәл орунлашта керәк қилидиған тапшурмиларни (мәсилән, сизма, өйгә берилгән тапшурмини орунлаш, сүрәт селиш в.б.) орунлаш үчүн бәлгүлүк бир муһитқа йөнәлдүрүлиду.

Чирайлиқ йоруқ безәлләндүрүш вә безәлләш үчүнла қоллинилиду.

Заманивий интерьерда йоруқниң бирнәччә түри қатар қоллинилиши мүмкин. У *арилаш йоруқ* дәп атилиду.

1. Сүрәтләрни қарап чиқиңлар.
2. Униңда йоруқландурушниң қандақ түрлири тәсвирләнгәнлигини ениқлаңлар.
3. Уларниң артуқчилиқлири билән камчилиқлирини ениқлаңлар.

?

1. Интерьердики сүнъий йоруқландуруш немә үчүн қоллинилиши мүмкин?
2. Силәрниң оюңларчә заманивий интерьердики йоруқ қандақ болуши керәк?

Интерьердики сүнъий йоруқландурушниң түрлири

§ 20. ИНТЕРЬЕРНИ ЙОРУҚЛАНДУРУШНИҢ ЛАЙИҺИСИНИ ТӘЙЯРЛАШ

Функционаллиқ мәйдан
Функционалды аймақ
Функциональные зоны
Functional zones

Өй-жайлар қоллинидиған жағдийиға бағлинишлиқ турғун жай, җәмийәтлик вә ишләпчиқиришлиқ болуп бөлиниду.

Турғун жай һаят кәчүрүшкә қолайлиқ болуши лазим.

Униңға:

– шәхсий яки көп пәтирли турғун өйдики бөлмә яки пәтир;

– ятақхана яки меһманханадики бөлмә ятиду.

Ишләпчиқиришқа, адәмләрниң ишлишигә беғишланған имарәтләр билән қурулушлар ятиду.

Ишләпчиқириш жайлири умумий, мәмурийәт, қойма, вә ишләпчиқириш жайлири болуп бөлиниду. Ишләпчиқириш жайлирини хизмитигә, саһасигә қарап көплигән түрләргә топлашқа болиду.

Җәмийәтлик орунларға саламәтликни сақлаш, дәм елиш, спорт, билим елиш, җәмийәтлик тамақлиниш орунлири ятиду.

Йоруқ адәм һаятиниң түрлүк саһасида қандақ тәсир қилиду?

Қайси йәргә қоюлушиға, хизмитигә, бошлуқниң көләмигә бағлинишлиқ йоруқ һәртүрлүк болиду. Бирақ адәмниң көз билән қобул қилишиға, психофизиологиясигә бағлинишлиқ барлиқ йоруқландуруш түрлиригә қоюлидиған умумий тәләпләр бар.

Йоруқландуруш үчүн мәхсус технологияләр қоллинилиду. Уларниң ичидики әң заманивийси – энергия ихтисат қилидиған, йоруқдиодлиқ технология.

Йоруқландуруш лайиһисини ойлаштуруш үчүн алди билән бошлуқниң өз алаһидилигини тәһлил қилиш керәк. Тәбиий йоруқ, бошлуқ мәйдани, йоруқландуруш керәк функционаллиқ әтрапқа алаһидә диққәт қилиш вә инавәткә елиш керәк.

1. Йоруқландуруш лайиһисини ясиғиңлар келидиған йәрни таллап елиңлар.
2. Йоруқландурулидиған бошлуқни диққәт билән қарап чиқиңлар.
3. Интерьер билән бошлуқниң немигә беғишланғанлиғини инавәткә елип, йоруқландурулидиған мәйданни ениқлаңлар.

Лайиһә тәйярлиған вақитта йоруқландурушниң тәркивий системиси: шам, нур чачқучи, уларни башқуридиған системиси инавәткә елиниду.

Шамниң бирнәччә асасий түри бар: *қиздурғуч шам, люминесцентлиқ шам, галогенлиқ шам, йоруқдиодлиқ шам*.

Уларниң технологияси, электр энергиясини истимал қилиши, йоруқниң түригә, йоруқландуруш принциплириға қарап бөлүниду.

Йоруқдиодлиқ йоруқландуруш электр энергиясини аз истимал қилиду, йоруқни мол бериду һәм узақ вақит хизмәт қилиду. Бу – униң асасий алаһидилиги. Мошу хасийәтлиригә бола бүгүнки күндә йоруқдиодлиқ шамларға болған тәләп жуқури.

Шам чирақларниң бәкитилиши, орнитилиши, қурулумиға қарап: *төпилик, полда туридиған, тамдики, үстәл үстилик, асмилиқ, орнитилған, шинилиқ* (*рельслиқ*) в.б. түрлири бар.

Йоруқни башқуруш системилири хилму-хил. Әң аддийи – адәттики өчәргүч. Көпдәрижилик йоруқландуруш үчүн мурәккәп башқуруш системилири керәк.

Өй-җайни йоруқландурушқа беғишланған лайиһини тәйярлаңлар.

1. Түрлүк шам, чирақларни қарап чиқиңлар.
2. Уларниң йоруқландурушниң қандақ түрлиригә қолайлиқ болидиғанлиғини ениқлаңлар.
3. Йоруқландуруш тәләплирини инавәткә алған һалда, усуллирини таллаңлар.
4. Йоруқландурушниң башқуруш системилирини ойлаштуруңлар.
5. Лайиһиниң эскизини ясап, қурулумлиқ вә технологиялик һөҗҗәтлирини тәйярлаңлар.

Электротехника вә электронлуқ қурулғуларни ишләп чиқириш, қоллиниш вә униңға хизмат көрситиш билән бағлинишлиқ қандақ кәсип егилирини билисиләр?

Вәтәнлик алимлар энергияни бәлгүлүк мөлчәрдә ихтисат қилидиған шамларниң йеңи түрини ойлап тапти.

Бу утуқлири үчүн алимлар Дөләт мукапатиға егә болди. Бу коллективлиқ кәшипият патентланған, нәтиҗисини пайдилинишқа болиду.

Шинилиқ чирақлар

Ағамчилиқ чирақлар

Полда туридиған чирақлар

§ 21. ИНТЕРЬЕРНИ МӘЙДАНЛАРҒА БӨЛҮШ ВӘ РЕҖИЛӘШ

Мәйданларға бөлүш
Аудандарға бөлу
Зонирование
Zoning

Йоруқландуруш арқилиқ бөлмини мәйданларға бөлүш

Бөлмини җиһазниң ярдими билән мәйданларға бөлүш

Бөлмини безәк тор тамлар арқилиқ мәйданларға бөлүш

Өй-җай бошлуғини мәйданларға қандақ бөлүшкә болиду?

Мәйданларға бөлүш – бошлуқниң умумий стилистикисиға зиян кәлтүрмәстин, бөлмини бирнәччә мәйданға бөлүнгәндәк қилип көрситидиған безәлләш усули.

Интерьерни лайиһиләш – қандақту бир бошлуқни мәйданларға функционаллиқ бөлүш.

Интерьерни лайиһиләштә бөлминиң қурулумлуқ алаһидиликлирини, келәчәк интерьерға керәк болидиған нәрсиләрни инавәткә елиш керәк. Интерьерни лайиһиләштә барлиқ детальларни дурус орунлаштуруш муһим.

Мәйданларға бөлгәндә бирнәччә мәхсәт көзлиши мумкин. Кәң, азадә бөлмидә адәм өзини қолайлиқ тутуш үчүн бирқатар кичик мәйданға бөлүшкә тоғра келиду. Кичик бөлмидә сиғип, һәр турғунниң өз бошлуғи болуши үчүн мәйданлар өзара бөлүнүп туруши керәк.

Бошлуқни мәйданларға хилмухил қилип бөлүшкә болиду. Униң үчүн көп вақитта қошумчә мемарчилиқ қурулумлирини пайдилинишқа, җиһаз, безәк тор тамларниң ярдимигә тайинишқа болиду.

Бошлуқни мәйданларға бөлүшниң түрлүк усуллири билән тонушуңлар. Қайсиси көңлүңларға йеқимлиқ болди?

Интерьерни мәйданларға бөлүш үчүн турғунлириниң турмуш-тирикчилигини, тәләп еһтияжини, керәклигини инавәткә елип, функционаллиқ мәйданларни ениқлап елиш керәк.

Мәйданларға бөлгән вақитта бошлуқни дурус пайдилинип, интерьерниң мувапиқ, қолайлиқ болушиға көңүл бөлгән тоғра.

Бөлмилириңларни мәйданларға бөлүш лайиһисини тәйярлаңлар.

1. Бөлмә дәм елишқа қолайлиқ болуши үчүн мәйданларни ениқлап елиңлар.
2. Бөлмини мәйданларға бөлүш усуллирини таллап елиңлар.
3. Интерьерни йоруқландурушни режиләңлар.
4. Интерьерни безәлләш үчүн қандақ жиһазлар билән буюмларни пайдилинишқа болидиғанлиғини ойлаштуруңлар.
5. Лайиһиниң эскизини, қурулумлуқ вә технологиялик һөжжәтлирини ясаңлар.
6. Ишниң йәкүнини синипта тонуштуруңлар. Мәйданларға бөлүшниң мәхситини, артуқчилиқлирини ейтип бериңлар.

Мавзу бойичә йеңи немә билдиңлар? Қандақ қабилийәткә егә болдуңлар?

Мәйданларға бөлүш лайиһилириниң эскизлири

Қазақ дәстүридә кигиз өйниң ичи шәртлик түрдә бирнәччә мәйданға бөлүнгән. Бу йәрдә һәр адәм (оң тәрәп) билән аял адәмниң (соң тәрип) өз орни бар.

Кигиз өйниң оттурисида очақ орунлашқан. Өйдики әң һөрмәтлик болған орун – төрә. Бу – очақтин жуқури қарап, босуғиға қариму-қарши йәр. Бу йәрдә меһманлар жайлашқан. Төридин солға қарап өй егилириниң, оңға қарап яшларниң орни саналған.

САНИТАРЛИҚ-ГИГИЕНИЛИҚ ТӘЛӘПЛӘР

1. Ишқа киришмәстин бурун, ишни пүтәргәндин кейин қолни пакиз жуюш керәк.

2. Иш орни йоруқ болуши керәк. Йоруқ сол тәрәптин яки алди яқтин чүшүши керәк.

3. Қолайлиқ һәм ишәшлик болуши үчүн қурал-җабдуқ түз йәрдә орунлишиши керәк.

4. Қурал-җабдуқни мәхсус орунда сақлаңлар. Уларни бириниң үстигә бирини қоюп сақлашқа болмайду.

5. Иш җәриянида тәнәпүскә чиқиш керәк.

БЕХӘТӘРЛИК ТЕХНИКИСИ ҚАИДИЛИРИ

• Оқуғучиларниң чевәрханидики тәртип қаидиси

1. Дәрис вақтида мәхсус кийим кийиңлар. Мәхсус тикилгән кийимниң чәт яқилири яки болмиса бағлири ләпилдәп турмисун. Баш кийимлириңлар чачни толуқ йепип турсун.

2. Ишниң орунлиниш ретини сақлап, оқутқучи тапшурған ишнила қилиңлар. Қаидигә риайә қилип, өзәңларни иш орнида дурус тутуңлар.

3. Қурулушини билидиған қурал-җабдуқларнила пайдилиниңлар.

4. Ишқа ярамлиқ қуралларнила пайдилиниңлар. Қуралларни пайдилинишқа қолайлиқ болидиғандәк қилип орунлаштуруңлар.

5. Иш вақтида сөзләшмәңлар, башқа нәрсигә көңүл бөлмәңлар.

6. Иш орунлириңлар таза, пакиз болсун. Қурал-җабдуқ, әсвапларға сәрәмҗан болуңлар.

7. Дәрис аяқлашқандин кейин иш орунлириңларни рәтләштүрүп, қурал-җабдуқни муәллимгә тапшуруңлар.

• Апәтлик җағдайдики бехәтәрлик тәләплири

1. Қурал-җабдуқ иштин чиққан яки өтмәй қалған җағдайда ишни тохтитип, муәллимгә әскәртиш керәк.

2. Җараһәтләнгән җағдайда муәллимгә хәвәрләш керәк.

• Иш орнини уюштуруш

1. Өз ишлириңларни ахириғичә ойлаштуруңлар, сүрәтләр, сизмилар ясаңлар, иш режисини қураштуруңлар.

2. Иш орнини тәйярлаңлар, керәклик қуралларни таллап, ярамлиқ екәнлигини тәкшүрүп, орниға дурус қоюңлар.

3. Керəклик материални елиңлар яки өзəңлар таллаңлар.

4. Ишниң сапасини тəкшүрүңлар, тəкшүрүш яки болмиса өлчəш қураллирини пайдилиниңлар.

5. Қуралға еһтият билəн қараңлар, материални ихтисат қилип пайдилиниңлар.

6. Иш вақтида иш орнида тəртип билəн тазилиқни сақлаңлар.

7. Ишниң ахирида иш орнини жиғиштуруңлар, қурал-җабдуқларни өз орунлириға сəрəмҗан қоюңлар.

• Яғач материаллирини қол қураллири билəн ишлигəн вақитта

ишқа киришмəстин бурун:

1. Керəклик қурал-əслаһларни түгəллəңлар.

2. Уларниң бузулған йериниң йоқлиғиға көз йəткүзүңлар. Сепи дəз кəтмигəн, бошап турмиған болуши керəк.

3. Ярамлиқ, дурус ишлəнгəн, өткүр қураллар билəнла ишлəңлар.

иш җəриянида:

1. Ишлəйдиған материални чеварүстəл қисқучиға пухта бəкитиңлар.

2. Һəрдайим тирəк вə əстəр қурулғуларни пайдилиниңлар.

3. Иш қиливатқан вақитта қурал-җабдуқ сунуп қалса, бирдин ишни тохтитиңлар.

4. Материални бириктүрүп, ишлигəн вақитта уридиған, кесидиған əсвапларға, йелимларға сəрəмҗан болуңлар.

иш аяқлашқандин кейин:

1. Орунлириңларни жиғиштуруңлар.

2. Мəхсус кийимни йешип, қоллириңларни совундап жуюңлар.

• Яғач материаллирини механикилиқ йол билəн ишлигəн вақитта

ишқа киришмəстин бурун:

1. Мəхсус кийимни, аяқ кийимни кийиңлар (мəхсус кийим тəнгə чаққан болуп, беғи лəпилдəп турмаслиғи керəк).

2. Станокниң қорғиниш қурулғулирини тəкшүрүңлар.

3. Токниң йəргə туюқланғанлиғини, ток маңидиған кабель билəн симларни, йəккилəш (изоляция) қаплирини тəкшүрүңлар.

4. Станок түгмилириниң (кнопка) ярамлиғини, қошуш, тохтитиш қурулғулириниң ишини тəкшүрүңлар.

5. Кесидиған қуралниң сунған, йерилған вә дәз кәткән жайлири болмаслиғини диққәт билән қарап чиқиңлар, қуралниң бәкиткүчкә пухта бәкитилгәнлигигә, сапалиқ иштиклитилгәнлигигә көңүл бөлүңлар.

6. Тәйярлиминиң валға қанчилик дурус бәкитилгәнлигини тәкшүрүңлар.

7. Бехәтәрликни сақлаш үчүн барлиқ керәклик әсвапларниң барлиғини тәкшүрүңлар.

8. Станокниң ишини бош жүрүш режимида тәкшүрәвелиңлар.

9. Шәхсий қорғиниш қураллирини тәкшүрүңлар.

иш җәриянида:

1. Валиниң айлиними керәк болған дәриҗигә йәткәндила станок билән ишни башлаңлар.

2. Тәйярлимини ишлигән вақитта жулқимай, бир қелипта, алдиримай һәрикәт қилиңлар.

3. Станокниң йенида зәхим кәлмәйдиғандәк арилиқта туруңлар.

4. Қоллириңлар билән қураллар айлинип турған валға йеқин болмисун.

5. Һәрбир детальни йонуп, фрезерлиған вақитта мәхсус иштәргүчни пайдилиниңлар.

6. Көзгә зәхмә кәлмәслиги үчүн қорғиниш көзәйнигини яки болмиса экранни пайдилиниңлар.

7. Станок ишләп турғанда кесиндини тазилимаңлар, шундақла станокниң айлинидиған детальлирини қол билән яки башқиму қолда бар қураллар билән тохтатмаңлар.

8. Станокни ажратмиғичә башқа нәрсигә хаватирлинишкә, сөзлишишкә, йенидин кетишкә болмайду.

9. Иш җәриянида станок үстилигә яки болмиса асасиға қурал-әслаһни, қурулғулар билән тәйярлимиларни қоюп кетишкә болмайду.

иш аяқлашқандин кейин:

1. Өчәргәндин кейин станокни мәхсус щетка яки шоруғуч билән кесиндиләрдин, қалдуқлардин сәрәмҗан тазилаңлар.

2. Қалдуқни қол билән қеқип, пүвдәп чүширишкә болмайду.

3. Қалдуқларни металл ящиккә селип, толуп кәткән җағдайда чевәрханидин сирт, мәхсус йәргә қоюш керәк.

4. Қурал-җабдуқ, детальларни орунлириға қоюп, станокниң әтрапида ушшақ қуралларниң қалмиғанлиғини тәкшүрүңлар.

5. Станокни кейинки қоллинишқа тәйярлап қоюңлар (қәмәрлириниң тартилиш күчини күчәйтиңлар, кесиш қуралириниң бәкиткүчлирини тәкшүрүңлар, бир-биригә тегип, сүркилидиған детальларни майлаңлар в. б.).

• ***Электрқурулғулири билән иш ишлигән вақитта***

ишқа киришмәстин бурун:

1. Барлиқ детальниң пухта бәкитилгәнлигини тәкшүрүңлар, жиғилған курал-ярақни түгәлләңлар. Бағлаштуридиған кабельда, электр ариси билән қорғиғучи қаплирида нуқсанниң йоқлиғини, йәккиләшниң пүтүнлигини сиртидин қараш арқилиқ тәкшүрүңлар.

2. Қуралниң ишини бош жүрүш режимида тәкшүрүп елиңлар (күч чүшәрмәй), қошуш түгмисидә (кнопка) нуқсанниң йоқлиғини тәкшүрүңлар.

3. Қуралларни техникилиқ тәсвирлиригә мувапиқ қоллиниңлар. Сақлиғучи буюмни қоллиниш тоғрилиқ көрсәтмидә көрситилгән ток күчигә мас келиши керәк.

4. Қурални ишқа қошқан вақитта нуқсан байқалса, дәрру өчирип, муәллимгә әскәртиңлар.

иш җәриянида:

1. Диққәт қилиңлар, хаватирләнмәңлар.

2. Бехәтәрлик қаидилириниң тәләплирини билидиған ишларнила ишләңлар.

3. Қошуқлуқ турған қурулғуни бир-бириңларға бәрмәңлар.

4. Бағлаштуридиған кабель керилип, орилип қалмиғанлиғини, нәм яки майлиқ нәрсиләргә тегип кәтмәслигини тәкшүрүңлар.

5. Иш ишләватқан вақитта қандақту бир нуқсанлар байқалса, бирдин қурулғуни өчирип, муәллимгә әскәртиңлар.

6. Қурулғуни пайдилиниватқан вақитта көйгән пурақ чиқса, шавқун яки тәвриниш яки жулқиниш пәйда болса, өчириш түгмисиниң (кнопка) ишида нуқсан байқалса, бирдин ишни тохтитиңлар.

7. Қошулуп турған қурулғуларни егисиз қалдурмаңлар.

иш аяқлашқандин кейин:

1. Ишни орунлап болғандин кейин барлиқ қурулғуларни өчириш керәк.

2. Қурулғулар токтин ажритилип, электр тизмиси өчирилгәнлигигә көз йәткүзүңлар.

3. Иш орнини рәткә кәлтүрүңлар.

• ***Электрмонтажлаш ишлири вақтида***

ишқа киришмәстин бурун:

1. Иш орниға керәклик қуралларни бәкитилгән тәртип билән қоюп чиқиңлар. Иш орнида һечқандақ артуқ нәрсә болмаслиғи керәк.

2. Қуралларни тәкшүрүңлар. Ялпақ қисқучларниң, чишләш қураллириниң, буруғуч қураллириниң саплирида йәккиләш қаплири болуши керәк. Қуралларни пәқәт бәкитилишигә қарап қоллиниңлар.

3. Материални тәйярлап, иш орниға қоюңлар.

иш җәриянида:

1. Электр схемилирини қураштуруш яки монтажлашни, қошумчә улаш ишлирини ток күчи йоқ вақиттила орунлаңлар.

2. Схемини өткүзгүч симлири қийилишмай, тартилип вә бурулуп қалмайдиғандәк қилип қураштуруңлар.

3. Қоллириңлар, кийим чәтлири айлинип турған механизмларға илинип яки ялиңач өткүзгүчкә тегип кәтмәслигигә һошияр боңулар.

4. Монтажланған схемини пәқәт муәллим тәкшүргәндин кейинла электр тизмисиға қошуңлар.

5. Ток күчиниң бар-йоқлиғини пәқәт мәхсус әсвапларниң ярдими билән тәкшүрүңлар.

6. Электр өткүзгүчләрдә, җабдуқларда, әсвапларда нуқсан байқалғанда, схемини ток мәнбәсидин аҗритиңлар вә у тоғрилиқ муәллимгә хәвәрләңлар.

иш аяқлашқандин кейин:

1. Схемини электр энергияси мәнбәсидин аҗритиңлар.

2. Қуралларни, электротехникилиқ улуғучлар билән башқиму материалларни керәклик орниға қоюп, тәкшүрүңлар.

3. Иш орнини әхләтләрдин, чаң-тозаңдин вә артуқ нәрсиләрдин тазилаңлар. Тазилаш вақтида щёткини пайдилиниңлар.

4. Өзәңларға, мәхсус кийимни рәтләңлар.

5. Муәллимниң рухситисиз чевәрханидин чиқмаңлар.

• ***Яғачни пақиритиш токарьлиқ станогида ишлигәндә***

ишқа киришмәстин бурун:

1. Қорғиниш қаплириниң бар-йоқлиғини, уларниң ишәшлик бәкитилгәнлигини, станок корпусиниң йәргә туюқлашқанлиғини тәкшүрүңлар.

2. Станоктин керәк әмәс затларни елип, қуралларни тегишлик орунлириға қоюңлар.

3. Тәйярлимида путақ, дәз кәткән йәрләрниң йоқ екәнлигини тәкшүрүңлар, керәклик шәкилгә кәлгичә йонуп, станокниң айлинидиған йеригә пухта бәкитиңлар.

4. Тирәкни қайта ишлинидиған детальдин 2–3 мм арилиқта, тәйярлиминиң оттуридики сизиғиниң дәриҗисидә орунлаштуруңлар.

5. Кәскүчи қуралниң ярамлиғини тәкшүрүп, униң дурус қайрилғанлиғиға көз йәткүзүңлар.

6. Станокниң ишини бош жүрүш вақтида тәкшүрүңлар. Қошқуч қутисиниң дуруслиғини қошуш түгмиси (кнопка) билән башқуруш механизмлирини қошуп-ажритиш арқилиқ тәкшүрүңлар.

иш жәриянида:

1. Кәскүчи курал билән иш елип беришни станокниң иш вали толуқ айлиниш чапсанлиғиға йәткән вақиттила башлаңлар.

2. Кәскүчи қурални тәйярлимиға авайлап, қаттиқ басмастин йеқинлитиңлар.

3. Тирәкни қайта ишлинидиған детальға өз вақтида йеқинлитип, туруңлар, арисидики төшүкләрниң кәңийип кетишигә йол бәрмәңлар.

4. Жараһәтлинишни болдурмаслиқ үчүн:

– бешиңларни станокқа тола йеқин әгмәңлар;

– затларни ишләватқан станокниң үстидин алмаңлар һәм униң үстидин бәрмәңлар;

– қайта ишлиниватқан детальни айлиниши толуқ тохтиғандила өлчәңлар;

– станокни ишлиниватқан детальни қол билән тораш арқилиқ тохтатмаңлар.

5. Иш жәриянида электр тизмисида ток өчирилсә, станокни тизмидин дәрру ажритиңлар.

иш аяқлашқандин кейин:

1. Станокни тохтитиңлар.

2. Станокниң үстигә иш вақтида чүшкән кесиндиләрни щеткиниң ярдими билән, механизмлар арилириға чүшкән кесиндиләрни илғуч қуралиниң ярдими билән тазилаңлар. Ушшақ кесиндиләрни пүвдәп яки болмиса қол билән чүшәрмәңлар.

3. Станокни муәллимгә тапшуруңлар.

ЛУҒӘТ

Безәк-әмәлий сәнъәт

Афиша – көпчиликниң диққитини җәлип қилиш мәхситидә түрлүк чарә-тәдбирләр (көргәзмә, концерт, дәрис, спектакль в. б.) тоғрисида хәвәрләндүрүш.

Безәлләш – терә, япилақ металл, башқиму материалларни қайта ишләп, бесиш арқилиқ уларниң үстидә рельефлиқ сүрәт селиш усули.

Видеоролик – әхбаратлиқ, оқуш, җарнамә сүпитидики қисқа фильм (30 секунд – 1 минут); адәттә сюжетлири тез алмишип туриду.

Граттаж – қәғәз яки картонни тушь қуюлған қәләмтуруш билән яки өткүр қурал билән татлаш (тирнилаш) арқилиқ сүрәт селиш усули.

Көйдүрүш – қандақту бир органикилиқ материалниң үстигә қиздурулған жиңнә билән сүрәт селинидиған безәк-әмәлий сәнъәт техникиси.

Қуюш – ериған металлни бәлгүлүк бир қелипқа қуюп, салқинлитиш, қаттуруш арқилиқ қандақту бир нәрсини тәйярлаш.

Мозаика – бирхил яки һәр түрлүк материал парчилиридин ойма-нәқиш яки сүрәт қураштуруш.

Оюш – түрлүк нәқиш селип, уни йонуш арқилиқ материални қайта ишләш усули.

Өрүш – жип, өсүмлүк ғоли, талчиқ, томур охшаш юмшақ нәрсиләрдин еniқ бир қурулум яки материал тәйярлаш усули.

Перфорация – түрлүк тәшкүчи қуралларниң ярдими билән терини тешип, ойма-нәқиш селиш усули.

Режиләш – мәхсәт-вәзипини, ишниң қандақ орунлинидиғанлиғини ениқлайдиған иш-һәрикәтниң түри.

Репортаж – муәллипниң көргән-билгәнлирини толуқ һәм тез йәткүзидиған, журналистикиниң әхбаратлиқ жанри.

Стильлаш – тәсвирлинидиған фигурилар билән нәрсиләрни шәртлик усулларниң ярдими билән умумлаштуруш. Тәсвирлинидиған нәрсә нәқиш мотивлириға айлинидиған нәққашилиқтә алаһидә сүпәткә егә.

Йәнгиш – металлни иссиқ яки соғ түридә қисим билән (болқа яки базған) қайта ишләш усули.

Техника – қандақту бир ишта, чеварликтә қоллинилидиған усуллар жиғиндиси.

Тонуштуруш – қандақту бир әхбаратни (йеңи лайиһә, буюм, идеяни в. б.) түрлүк техникилиқ қураллар билән бәлгүлүк бир аудиторияга тонуштуруш.

Трансформация – түрини өзгәртиш, түрләндүрүш, тәбиий шәкилни ишләш.

Усул – бир нәрсини ясаш йоли.

Фильм – экран арқилиқ берилидиған, ортақ сюжетқа қурулған, рети билән орунлашқан фотографиялик көрүнүшләр (кадр) жиғиндиси.

Функционаллиқ – буюмниң (мәһсулатниң) сиртидики тәсвири билән истимал қилғучиниң еһтияжиға мас болуши.

Һәйкәл – гипс, лай вә башқиму пластикилиқ материаллардин һәйкәл ясаш.

Һәридәш – яғач ғолини һәридәш арқилиқ түрлүк ойма-нәқиш, сүрәт селип қайта ишләш техникиси.

Чекиш – пластинини чекиш арқилиқ сүрәт селиш яки йезиқ чүшириш усули.

Дизайн вә технология

Базар – товар ишләп чиқириш, айлинимға чүширип, таритиш (сетиш) асасида келиплишидиған ихтисадий мунасивәтләр системиси.

Безәлләш – сиртқи түрини безәш, қоршиған муһитниң тәсиридин қорғаш мәхсити билән буюмни толуқ рәтләп чиқиш.

Мемарчилиқ гөһири – маяқәтлиги (әвзәллик) билән алаһидилинип туридиған сәнъәт әсәри, чевәрниң нәмунәвий иш мәһсули.

Деталь – механизм, қураштурма бирлик, әсвапларни қураштурғучи элемент, қандақту бир нәрсини парчилиғанда бөлүнмәйдиған қисми.

Дизайн – безәк һәм қоллинишқа қолайлиқ нәрсиләрни лайиһиләш хизмитиниң түрлирини билдүридиған термин.

Җиһаз – турғун өй билән җәмийәтлик орунларниң, адәмниң түрлүк җайларда қоллинидиған җабдуғи, қозғилидиған вә орнитилған буюмлар жиғиндиси.

Имарәт – адәмләр (турғун өй) яшашқа, хизмәт қилишиға, карханиларни җайлаштириқа, мал-мүлкини сақлашқа беғишланған йәр үсти қурулуши.

Ишләпчиқириш – түрлүк мәһсулат тәйярлайдиған хизмәт саһаси; қандақту бир мәһсулатларни ясаш, қуруш, ишләп чиқириш.

Қураштуруш материаллири – имарәтниң күч чүшидиған бөлиги, түрлүк қурулумлар билән детальлар ясилидиған материаллар.

Қураштурма бирлик – детальлири қураштуруш операциялири арқилиқ өзара бириктүрүлидиған буюм.

Макет (үлгә) – модель, алдин-ала тәйярланған үлгә.

Макет ясаш – имарәт яки униң қураштуруш детальлириниң макетини тәйярлаш; лайиһәләшниң мәлум бир басқучида буюмни сиртқи көрүнүшини, композициясини ениқлаш мәхсити билән кичик көләмдә ясаш.

Макет ясиғучи – макет ясайдиған мутәхәссис егиси.

Масштаб – карта, рeжә сизмидики кесиндә узунлуғи билән униң һәқиқий узунлуғиниң өзара мувапиқлиқлиғи.

Мемарчилиқ сәнъити – имарәт, қурулушни лайиһиләп, селиш сәнъити, шундақла имарәтләр билән қурулушлар.

Мемарчилиқ имарәтлири – өзиниң шәкли арқилиқ мемарчилиқ бошлуғини тәшкил қилидиған имарәт.

Мемар – мемарчилиқ имарәтлири билән қурулушларни лайиһиләп, тәйярлайдиған салаһийәтлик мутәхәссис егиси.

Мувапиқлиқ (*мемарчилиқ*) – мемарчилиқ қурулуш элементлириниң дурус жиғилиши, мувапиқ келиши, өзара бирликтә болуши нәтиҗисидә қелиплишидиған турақлиқ қелип.

Смета – буюмни ясашниң яки башқиму иш-чарини әмәлгә ашурушниң баһасини ениқлайдиған һөҗҗәт.

Стиль (*мемарчилиқ*) – мемарчилиқ имаритиниң бәлгүлүк бир вақит билән бәлгүлүк бир җайға тән функционаллиқ, қурулумлуқ, бә-

дийи турғидин көрүнидиған айримчилиқлар жиғиндиси (иматәтниң хизмити, қурулуш материаллири билән қурулуми, мемарчилиқ композициялириниң усуллири).

Сүнъий материаллар – тәбиәттә тәйяр түридә болмайдиған, ишләпчиқириштә яки адәмниң қоли билән ишләп чиқирилған материаллар. Мәсилән, тахтай, әйнәк, қәғәз, рәхт, резинка в. б.

Тәбиий материаллар – тәбиий хам әшиядин елинған материаллар.

Технологиялик операция – бир станокта яки иш орнида орунлинидиған технологиялик җәриянниң аяқлашқан бөлиги.

Технологиялик – ишләп чиқиришқа, җөндәшкә, пайдилинишқа қолайлиқ буюмларниң комплекслиқ тәсвири.

Эскиз (мемарчилиқ сәнъитидә) – имарәтләрниң үлгилирини лайиһиләп, режиләштә иҗадий издиниш нәтиҗисини сүрәт, сизма түридә селиш.

Өй мәдәнийити

«Альпи чоққиси» – ташлиқ йәрләр билән өсүмлүк мувапиқлашқан ландшафтлиқ қурулуш.

Арилаш йоруқландуруш – йоруқниң жуқуридики һәм төвәндики, мөлдүр материаллар арқилиқму тарилиши.

Гүлхан – бағни яки истираһәт беғини чирайлиқ гүлләр билән безәлләшкә қаритилған асасий элеменларниң бири. Сиртқи түри бойичә, гүлхан – чирайлиқ гүлләр билән безәлләндүргән җай. Гүлхан рәңму-рәң болуп келиду. Көпинчә төрт бүҗәклик яки дүгләк шәкилдә болиду.

Гүлзарлиқ – бағчиниң йоли, дәрваза яки қоршиған җайниң бойидики инчикә йол түридики тик булуңлуқ гүл мәйдани.

Җийәк – йол, мәйдан, гүлзарлиқ, чимәнликләрни пака бойлуқ безәк өсүмлүкләр билән инчикә, узун қаша шәкилдә безәш.

Йоруқдиодлиқ шам – экологиялик тәрипидин әң үнүмлүк йоруқ мәнбәсиниң бири – йоруқдиод қоллинидиған шам.

Йоруқландуруш – бошлуқниң бәлгүлүк бир мәйданиға йоруқ чүшириш.

Йөнәлдүрүлгән (уттур) йоруқландуруш – бәлгүлүк бир жайға йөнәлдүрүлгән йоруқландуруш әсваплири билән йоруқ чүшириш.

Интерьер – имарәт, жайниң ички тәрипи, шундақла униң қурулуми, безәлләш жабдуғи.

Композиция – ландшафт бөләклириниң бошлуқ билән мувапиқлаштуруп, бәдиий, қоллинишқа қолайлиқ, қурулумлуқ-технологиялик тәләпләргә мувапиқ орунлаштуруш.

Көз билән қобул қилиш – қоршиған муһитни көрүш җәриянларниң жиғиндиси арқилиқ көрнәклик тәссәвур қилиш.

Қийилишқан йоруқландуруш – нормиға мувапиқ кәлмәйдиғанлиқтин, сүнъий йоруқ билән қийилиштурулған тәбиий йоруқ.

Қиздурғуч шам – аста ерийдиған металдин (вольфрам) ясалған өткүзгүчниң қизиши нәтиҗисидә йоруқ беридиған электрлик йоруқ мәнбәси.

Ландшафт – тәркивидики қисимлири өзара қоюқ бағлинишлиқ ениқ чегариси бар тәбиий комплекс.

Ландшафт дизайни – ландшафт мемарчилиқ қураллири вә усуллири арқилиқ нәрсә-бошлуқ муһитини қелиплаштуридиған иҗадий паалийәт, мәдәний ландшафт бөләклириниң бәдиий қурулуми.

Ландшафт мемарчилиғи – очуқ бошлуқтики мемарчилиқ. Униңда асасән тәбиий элементларға, сиртқи яхшилашқа алаһидә көңүл бөлиду. Ландшафт мемарчилиғиниң өзигә хас материалиға рельеф, йешил көчәтзарлиқ, гүлләр, су, ихчам мемарчилиқ шәкиллир ятиду.

Люминесцентлиқ шам – электр разряди симап һоридә көзгә көрүнидиған йоруққа айланадиған ультрашолилиқ нур чиқиридиған газразрядлиқ йоруқ мәнбәси.

Мәйданларға бөлүш – умумий бошлуқни функционаллиқ мәйданларға бөлүш арқилиқ қоллинилидиған безәлләш усули.

Пергола – өзара лимлар билән уланған тирәк, дәрваза, түврүк охшаш секциялардин қурулған, йөгүмәчләрдин ясалған далда.

Сүнъий йоруқландуруш – электрлик йоруқ мәнбәлирини пайдилиниш арқилиқ йоруқландуруш.

Ташлиқ йол – аватландуруш мәхситидә япилақ, йол вә башқиму йәрләргә йейилған таш.

Тәбиий йоруқландуруш – йоруқ өткүзгүчи материаллар (әйнәк), йоруқ өткүзгүчи төшүклири бар қурулум арқилиқ, сиртқи тәбиий йоруқни пайдилиниш.

Терраса – чедирланған түврүкләр түридә өйгә қошуп қурулған жай.

Функционаллиқ мәйдан – шәртлик түрдә бөлүнгән, адәмниң қоллинишиға қолайлиқ, үгәнгән, маслаштурулған бошлуқ.

Хиш комзиги – безәк өсүмлүк-гүлләрни олтарғузуш үчүн топа селинған комзәк яки безәк севәт түридики қача.

Чеқилишқан (уттур әмәс) йоруқландуруш – йоруқ там билән торусқа йөнәлдүрүлүп, чеқилиш арқилиқ ян-яққа бирхил чүшидиған йоруқландуруш.

Чачириған йоруқландуруш – йоруқ мөлдүр материал арқилиқ чачирап, бирхил таралидиған йоруқландуруш.

Шпалера – бәлгүлүк бир қелипқа чүшириш үчүн путақлар бағлинип, йөгимәчләр орилидиған мәхсус тор.

Экстерьер – мемарчилиқ имарәтлириниң сиртқи көрүнүши, фасади билән униң әтрапидики элементлар.

ГАЛЕРЕЯ

«Атамекен» Қазақстан картиси» этно-мемориаллиқ комплексидики мемарчилиқ макетлири

Қарабура мәқбириси (Түркистан вилайити)

Ә. Тәжибаев намидики Қизилорда вилайәтлик аммивий илмий китапханиси

Қазақ-француз мәдәнийәт мәркизи (Қостанай ш.)

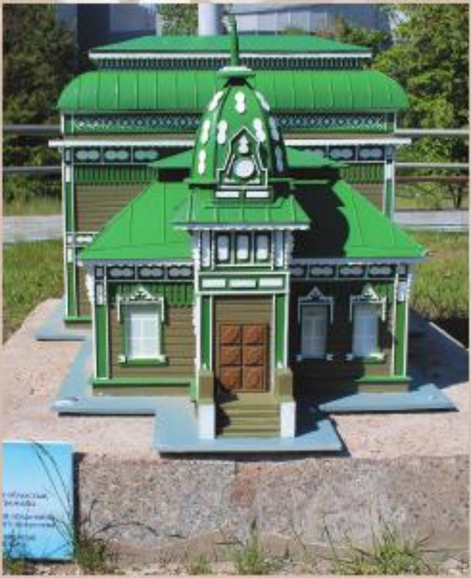

Шималий Қазақстан вилайәтлик тәсвирләш сәнъити мирасгаһи (Петропавл ш.)

«Қазақстан» меһманханиси (Алмута ш.)

Оқуғучилар сарийи (Нур-Султан ш.)

Қажымуқан намидики вилайәтлик спорт мирасгаһи
(Түркистан вилайити)

Б. Александров намидики спорт сарийи (Өскәмән ш.)

«Қарағанды-Арена» спорт сарийи

Асы-Түрген обсерваторияси (Или Алитеғи)

Арыстан баб мәқбириси (Түркистан вилайити)

Жанқожа батур мәқбириси (Қизилорда вилайити)

«Қорқыт ата» мемориаллиқ комплекси (Қизилорда вилайити)

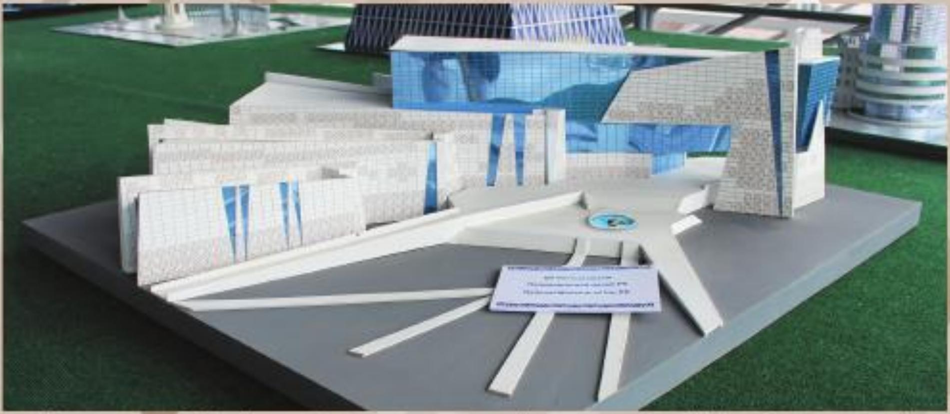

Қазақстан Жумһурийитиниң миллий мирасгаһи (Нур-Султан ш.)

Абай намидики театр (Шәмәй ш.)

ПАЙДИЛИНИЛҒАН ӘДӘБИЯТЛАР ТИЗИМИ

1. Барановский В. А. Встроенная и сборная мебель. – Минск: Современная школа, 2009.

2. Галимжанова А., Глаудинова М. История искусств Казахстана: в 3-х т. Том 2.: Архитектура. – Алматы: Өнер, 2011.

3. Згурская М., Лавриенко И. Архитектурные стили. – Харьков: Фолио, 2013.

4. Калмыкова Н. В., Максимова И. А. Макетирование: Учеб. пособие. – М.: Архитектура-С, 2004.

5. Крижановская Н. Я. Основы ландшафтного дизайна. – Ростов н/Д: Феникс, 2005.

6. Макарова В. В. Дизайн помещений: стили интерьера на примерах. – СПб.: БХВ-Петербург, 2011.

7. Негізгі орта білім беру деңгейінің 5–9-сыныптарына арналған «Көркем еңбек» пәнінен жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасы. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2016.

8. Павленко Л. Г. Ландшафтное проектирование. Дизайн сада. – Ростов н/Д: Феникс, 2005.

9. Разумовский Ю. В., Фурсова Л. М., Теодоронский В. С. Ландшафтное проектирование: учебное пособие. – М.: ФОРУМ: ИНФРА-М, 2014.

10. Самойлов К. И. Архитектура Казахстана XX века (Развитие архитектурно-художественных форм)// Architecture of the Kazakhstan of the 20-Century (Development of architectural-artistic forms). – Москва–Алматы: Издательство «М-АРи»дизайн, 2004.

11. Синельников В. С. Мебель своими руками. – М.: Эксмо, 2008.

12. Стасюк Н. Г., Киселева Т. Ю., Орлова И. Г. Макетирование: Учеб. пособие, 2014 г.

13. Торсунова М. И., Гаврилова М. М. Архитектурное проектирование. – М.: Академия, 2011.

14. Фролова Е. А. 100 самых удивительных достижений архитектуры. – М.: Эксмо, 2012.

ҚОШУМЧӘ ӘДӘБИЯТЛАР ТИЗИМИ

1. Ахремко В. Сам себе дизайнер интерьера. Иллюстрированное пошаговое руководство. – М.: Эксмо, 2018.
2. Блохина И. Архитектура: Всемирная история архитектуры и стилей. – М.: Аст, 2014.
3. Галимжанова А. С., Глаудинова М. Б. и др. История искусств Казахстана. – Алматы: Издат-Маркет, 2006.
4. Згурская М., Лавриенко И. Архитектурные стили. – Харьков: Фолио, 2013.
5. Крейго К. Как читать архитектуру. Интенсивный курс по архитектурным стилям. – М.: РИПОЛ классик, 2017.
6. Метальникова М., Стеценко А., Богданова С. Красивый дом. Миллион решений для вашего интерьера. – М.: Эксмо, 2016.
7. Моргунов В. Н. Мебель для дома своими руками. Изготовление и ремонт. – М.: Аст, 2010.
8. Смирнов В. А. Профессиональное макетирование и техническое моделирование. Краткий курс. – М.: Проспект, 2018.
9. Софиева Н. Дизайн интерьера. Стили, тенденции, материалы. – М.: Эксмо, 2012.